

10/17

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

ÅRGÅNG 32 / 1957 .

CWK GLEERUPS BOKFÖRLAG / LUND

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
 LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPETS ÅRSBOK

UNDER MEDVERKAN AV
 INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING
 SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
 KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV
 KYRKOHERDEN TEOL. DR. ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Red. adr.: Söderköping Tel. 59. Exp. adr.: C W K Gleerups Bokförlag, Lund. Tel. 175 00. Postgiro 308 43

Pris: i bokhandeln eller direkt från förlaget kr. 5:—

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt. Rabatt vid större annons.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING

*Tillverkar piporglar,
 som utmärka sig för största hållbarhet
 samt god »orgelmässig» ton.
 Mångårig erfarenhet.*

ORGELBYGGARE
 GÖTEBORG

Postadress:

Kommendörgatan 12

Telefoner:

Bostaden 14 26 38

Fabriken 14 93 38

Köhler's

KLICHÉER

ST.NYG.54 · T 10842·16734 · MALMÖ

Svenskt Gudstjänstliv

1957

Årgång 32

MALMÖ 1957
NYA LITOGRAFEN

12008

Psalmvesper

Alternativt aftonsångsritual. Förslag avgivet av sakkunnig inom Kungl. Ecklesiastikdepartementet. Stockholm 1956. Statens offentliga utredningar 1956: 22. 85 s.

Bihang till kyrkohandboken. Stockholm 1956. Statens offentliga utredningar 1956: 12. 100 s.

Under förra året framlade sakkunniga två förslag rörande kyrkohandboksfrågor, som aktualiserats genom kyrkomötets framställningar till Kgl. Maj:t. Det ena förslaget utarbetat av kyrkoherde E. Palmer, avser Alternativt aftonsångsritual, det andra utarbetat av nuv. Biskop G. Borgenstierna och kyrkoherdarna B. Murray och E. Palmer innehåller förslag rörande helgmålsbön, vesper, nyårsvigilia, ljusgudstjänst, passionsgudstjänst m. m. I den granskning som här nedan skall följa kallas det senare Bihangs-förslaget det förra Palmer.

Den huvudsakliga beståndsdelen i båda förslagen utgörs av ordningar till vesprar. I Bihangsförslaget förekomma utkast till en del andra gudstjänster, med andra namn, men i sak äro de flesta av dem varianter av vesperförslagen. Nedanstående granskning tar i huvudsak sikte på vesperordningarna.

Palmers förslag till vad han kallar Psalmvesprar äro utförligare, mera genomarbetade. De ha intresse i första hand för det fåtal församlingar, som enligt lag skola hålla aftonsång. Bihangsförslaget avser att komma till mötes ett intresse även utanför dessa församlingar. Enligt sakkunnigas mening (s. 87) har vespern förankring i församlingarnas gudstjänstliv.

Disposition och beståndsdelar

De båda förslagen röra sig i samma riktning och arbeta med i huvudsak samma material. Likheten framgår bäst av en översiktlig uppställning av vesperordningarnas dispositioner. Som jämförelse meddelas också en disposition hämtad ur 1914 års *Vesperale* (enklare formen för advent):

Bihangsförslaget	Palmer	1914
1. Psalmsång	=	Församlingssång
2. Till ingång	=	Inledningsantifoni
3. Ord ur Psaltaren	Psalmer	och Psalmodi
4. Skriftläsning med psalmsång	Skriftläsning	Kollekta
5. Körsång	Responsorium	Skriftläsning
6. Predikan	Hymn	Församlingssång
7. Psalmsång	Versiklar	Kort uppbyggelse
8. Magnificat	Magnificat	Körsång
9. Bön	Predikan	Församlingssång
10. O Kriste du som ljuset är	Psalmsång	Bön
11. Fader vår	Böner	=
12. Tackom och lovom	=	=
13. Välsignelsen	=	=
14. Slutpsalm	=	Församlingssång.

De nu avgivna förslagen röra sig i huvudsak med samma material, även om Palmer upptager något mera ur den klassiska tidebönen: responsorium efter textläsningen och versiklar efter hymnen. Också i fråga om dispositionen av materialet råder likhet, om också icke full överensstämmelse.

Predikan är sålunda i båda fallen satt i centrum, ur tidebönen har hämtats psaltarpsalmer och Magnificat, körsång förutsattes liksom församlingssång.

Förhållande till tidigare förslag

Vilken ställning inta de nya vesperförslagen till de ordningar, som sett dagen i de officiella böckerna under det sista halvsekle?

1. De Morén-Ullmanska vesperarna, samlade i *1914 års vesperale*, voro festgudstjänster, avsedda för särskilda tillfällen, starkt de-tempore-bestämda med ett sparsamt inslag av psaltarpsalmodi, rikare inslag av flerstämmig körsång, som i regel hämtats ur den klassiska repertoaren.

I *Vesperale* av år 1914 var varje vesper fullt genomarbetad. Allt förelåg samlat i detalj: psalmodi, körsånger, koraler, preludier, texter och böner. Detta var otvivelaktigt vesperalets styrka. Det visar styrkan i det ingående samarbete mellan teologen och kyrkomusikern som föregick *Vesperalets* tillkomst. Resultatet blev helgjutna gudstjänster. Kantor, kör och präst visste från början till slut vad som var att göra. Detta var otvivelaktigt anledningen till att 1914 års *vesperale* vann en viss utbredning och levde kvar relativt länge och brukas i någon mån ännu.

Men dess svaghet låg däri att allt var fastlåst: den musikaliska stilen var bestämd av Moréns personliga smak, vilket band kyrkomusikern. Predikan dominerade genom platsen i centrum, även om författarna till *vesperalet*

klart angav att den skulle vara ett kort uppbyggelsest. Framför allt kunde den invändningen göras att dispositionen följde ordningen vid den förkortade högmässan och därför ej gav tillbörlig omväxling i gudstjänstlivet.

2. *Vesperalet av år 1925* med Psalterium var i så måtto det förras motsats, att det helt saknade de-tempore-karaktär. Dispositionen följde den klassiska vespern, förekom predikan så placerades den gärna utanför den liturgiska ordningen. Musikaliskt var dessa vesprar uteslutande, eller nästan uteslutande avsedda för gregoriansk sång. Vesperale innehöll disposition för gudstjänsterna, men prästen, resp. kantorn fick för varje gång själv sammanställa tidebönera. Detta vållade i regel alltför stora svårigheter, då detaljanvisningar för huru valet av psaltarpsalmer o. s. v. skulle göras, saknades.

Svårigheterna i det praktiska användandet av detta vesperale, torde ha varit orsaken till att detsamma praktiskt taget icke kom till någon användning.

3. *Mässbok del II, 1944* utgör den av kyrkomötet begärda musikaliska klädnaden till handbokens dagliga morgon- och aftonböner, och förutsätter sålunda, liksom 1925 års vesperale, ett regelbundet bruk. Dock saknas även här anvisningar för huru psaltarpsalmerna skola väljas och sammanställas. Beklagligtvis voro kommitterade bundna av den av kyrkomötet redan fastställda texten, vilket gjort dem ofria i valet av den gregorianska musiken och dess utformning, särskilt gäller detta för valet av antifontexter.

Även i detta fall saknas anvisningar för de-temporepräglade gudstjänster. Bristen på utförlighet i anvisningarna, innebär att präst och kantor måste själva ansvara för uppställandet av gudstjänsten i det konkreta fallet. Detta har varit den sannolika anledningen till att Mässbok II kommit till användning i huvudsak i den kyrkomusikaliska undervisningen och vid kyrkomusikaliska fester.

De nu *framlagda förslagen* innebära en huvudsaklig återgång till och medveten eller omedveten anknytning till 1914 års vesperale. Dispositionen är enahanda, såsom framgår av ovan förtecknade planer, de äro starkt de-temporebestämda, icke avsedda för dagligt bruk, materialet varav de uppbyggas är detsamma.

Vilka önskemål ha kommitterade velat tillmöteskomma?

Dessa synas ha varit gemensamma för båda förslagen. Man har avsett att

- 1) skapa en gudstjänst, som gjorde församlingen mera aktiv,
- 2) giva en uppgift åt kyrkokören, både den unisona och den flerstämiga och
- 3) att skapa en högtidsgudstjänst.

För att komma dessa önskemål till mötes ha sakkunniga sålunda prövat en omarbetning av 1914 års vesperale. Två frågor kunna ställas:

Varför svalnade då så småningom intresset för den typen av vesprar och finnes det verkligen anledning att förmoda att en omarbetning av dem skall svara mot det aktuella behovet just nu?

En del av svaghetera i 1914 års vesperale kvarstå: Dispositionen är alltför nära liggande den som församlingen känner i den förkortade högmässan: predikan står i centrum, den föregås av en liturgisk del, med stycken ur psaltaren, textläsning och körsång, den efterföljes av en böneavdelning och ett slut alldeles kopierat från högmässan. Vid sidan om högmässan erfordras uppenbart en helt ny typ av gudstjänster, som verkligen ger församlingen omväxling.

Samma svårigheter uppstå i dessa vesprar för predikanten, som i de av år 1914. Predikanten blir bunden av liturgien, medan vi nu i stället behöfve större rörelsefrihet för att komma olika aktuella behov till mötes.

Detsamma gäller körsången, som visserligen här lämnas åt körledarens fria val. Men också här måste körledaren vara bunden av den liturgiska omramningen, så väl ifråga om körsångens längd, som ock dess stil. Den plats som här tillmättes kören kan knappast ge den ambitiösa kören och dess ledare utrymme att visa vad den duger till.

Är det överhuvudtaget möjligt att i en och samma gudstjänstform tillfredsställa så skiftande önskemål, som sakkunniga ställts inför? Kan man i anknytning till den klassiska vespern skapa en form, som gör församlingen mera aktiv, ger kyrkokören en efter dess förmåga avpassad uppgift och så skapa en högtidsgudstjänst?

Behovet av helt olika typer

Gudstjänsten avsedd för den aktiva församlingen, d. v. s. församlingskärnan, konfirmandgruppen, söndagsskolan, ungdomskretsen o. s. v. anknyter lämpligast till den klassiska vespern såsom skedde i 1925 års vesperale. Denna form måste vara ytterst enkel, ge tillfälle till växelläsning på olika sätt, mellan ledaren och alla, liksom mellan olika grupper. Den bör kunna läsas i sin helhet men också, när församlingen gjort sig tillräckligt förtrogen med den, kunna sjungas. Den kan formas för den dagliga andakten, för helgmålsbönen, liksom för kyrkoårets stora fester. Den ger möjlighet till en aktiv insats av lekfolket, men också av kören, av ungdomskören, men även av hymnkören genom stora responsorier, som erbjuda kvalificerade uppgifter. Erfarenheten visar att också en större menighet kan inordnas i en sådan gudstjänst, senast vid morgonbönen i Selfoss kyrka på Island under det nordiska prästmötet där.

Vid sidan om denna andaktsform bör det finnas plats för en helt annan typ av gudstjänster, högtidsgudstjänsten, som givetvis kan avslutas med den klassiska tidebönen, men den bör i så fall följa som en helhet. Här bör körledaren och prästen få friare händer. Plats bör kunna ges för kantater av klassiskt eller modernt snitt. Kören bör kunna få utrymme för sina

yppersta prestanda utan att riskera att spränga gudstjänstens ram. På samma sätt kan prästen ges tillfälle att predika till väckelse eller till undervisning utan att han placeras i ett liturgiskt fast schema.

De direktiv som Palmer erhållit ha rimligtvis icke givit honom möjlighet att föreslå en sådan ordning även om han, tacknämligt nog, föreslår (s. 82) att hans psalmvesper också kunde ersättas av annan musikaliskt rikare kvällsgudstjänst eller av nattvardsmässor, där han även antyder möjligheten av att kören där kan ges möjlighet att utföra också ordinariet som körsång.

Överhuvudtaget kan man törhända tillåta sig att tveka inför kyrkomötets uppdrag åt den sakkunnige att skapa en psalmvesper, där i stället för den traditionella psalmodieringen psalmsång i vanlig mening med användande av psalmbokens psalmer skulle kunna få en vidgad plats, d. v. s. i vilken psaltarens psalmer skulle ersättas med psalmer ur svenska psalmboken. Måste man inte hesitera inför tanken att ersätta bibelordet, den Heliga skrifs ord, med parafraaserande omdiktningar? Att ordna en psalmstund där församlingen till sin uppbyggelse sjunger psalmer, det är en sak, en annan måste det anses vara att i officiellt fastställda gudstjänstordningar ersätta psalmer ur psaltaren med något annat. Ännu mera tveksam måste man ställa sig inför tanken om man i detalj besinnar vad man ersätter och med vad detta ersättes. Psaltarens psalmer utgöra dock, enligt allmän uppfattning, en ställvis ganska oöverträffad poesi. Man jämföre psaltaren 23: Herren är min herde, mig skall intet fattas, med Runstedts: Herren är min herde god, Mig skall intet fattas. Han mig för till källans flod, när av törst jag mattas. (Sv. psb. 307.) Eller psaltaren 121: Jag lyfter mina ögon upp till bergen. Varifrån skall min hjälp komma? med Arrhenius, i sig goda omdiktning: Jag lyfter mina händer Upp till Guds berg och hus. Från dem han hjälpen sänder Och skickar ut sitt ljus. Ingen torde kunna våga påstå att ersättningen är — i varje fall poetiskt — fullgod.

Psalmodieringen

Psaltarpsalmodien har av ålder utgjort den väsentliga delen av de olika tidegudstjänsterna jämte de nytestamentliga cantica. Båda förslagen ha upptagit psaltarläsningen, men, liksom 1914 års vesperale, inskränkt den till rudiment. Anknytningen till den klassiska vesperen är sålunda mera formell än reell.

Bihangsförslaget utför regelbundet psaltarläsningen responsorialt, prästen läser därvid första halvversen, församlingen svarar den senare. Sannolikt mena sakkunniga att man därmed lättare kan aktivisera församlingen. En sådan uppdelning av psaltarverserna har av ålder brukats i inledande versiklar, i andra versiklar och i preces. Alltför flitigt brukat gör denna form av psaltarläsning dock ett stympat intryck, i synnerhet som man inte alltid kan finna verser som innehålla en parallellistisk uppprepning i senare halv-

versen av den förra och bilda ett avslutat helt för sig. Att denna form av psaltarläsning övergavs orsakades för visso av att den tidigt nog kändes otillfredsställande.

Palmer anvisar i stället olika möjligheter för psaltarläsningen. För den antifonala formen torde han i första hand ha avsett att den gregorianska sången skulle brukas. I en del fall har han också upptagit redan brukade texter till högtidsantifoner, som finnas i Den svenska tidegården. Bland de nya texterna har han inte alltid lyckats väl. Å s. 38 upptar han för trefaldighetstiden ur Joh. ev. orden: "Och ingen skall taga eder glädje ifrån eder." Här måste givetvis en omredigering ske.

I den responsoriala formen av psalmerna har Palmer ofta med fyndighet anvisat församlingen att efter varje vers i psaltarpsalmen svara med ett omkväde. I vissa fall kan detta ge ett verkningsfullt resultat såsom vid julen: Oss är född en Frälsare (s. 20). Detta omkväde är så kort att det sannolikt kan upprepas sex gånger utan att verka tröttande. Understundom torde dock risk föreligga att omkvädet blivit för långt såsom till påsken, trefaldighet (s. 36) eller reformationsdagen (s. 55). Men den här skisserade psalmodieringen torde vara värd att prövas.

Slutligen har Palmer en psalmform som han kallar koralform, detta torde vara den av kyrkomötet närmast avsedda formen. Något liknande har också Bihangsförslaget anvisat med den skillnaden att Palmer håller sig till en psaltarpsalm, efter vars verser församlingen svarar med en vers ur den sv. psalmboken, medan Bihangsförslaget plockar samman bibeltexter, helt korta versar, från olika ställen ur bibeln, tydligen avsedda att svara till versarna i den svenska psalmbokens psalm. Detta senare ger i alltför hög grad intryck av hopplock. Palmers sätt att redigera koralformen kan understundom bli effektivt, såsom när han föreslår att psaltarpsalmen nr 24 besvaras av sv. psb. 223. Med sv. psb. 223 friskt utförd av en barnkör, torde detta kunna ge ett bra intryck. Risken är att församlingens sång också här blir normalt släpig.

Palmer synes förutsätta att hans tre olika förslag till utförande av psaltarens psalmer skulle kunna brukas alla tre i samma vesper. Han skriver (s. 7) "I stället för samtliga tre i Psalmer anförda psaltarställen må en eller två, till dagen hörande, psalmer kunna brukas." Man skulle alltså begynna med den antifonala formen, fortsätta med den responsoriala och sluta med koralformen. Detta förutsätter givetvis att de tre föreslagna psaltarpsalmerna bilda en progress. Detta kan man knappast påstå att de göra. Understundom upprepas samma psaltarpsalm i två former, såsom vid julen. Här brukas den gamla julvesperns psalm nr 113 i den antifonala och i den responsoriala formen. Tål den psalmen vid detta? För fastan brukas psalm 22, visserligen med något olika versar i de olika formerna, men dock i alla tre formerna. Likaså brukas psalm 110 för Kristi himmelfärdsdags alla tre former och i koralformen med sv. psb. 126 mellan versarna. Det bildar knappast någon progress.

Överhuvudtaget är det inte möjligt att bilda sig en riktig uppfattning om huru de båda förslagen skulle komma att framträda i församlingarnas gudstjänstliv, eftersom ingendera har redovisat för den musikaliska dräkt vari den skall framträda. I själva verket hänger givetvis det hela härpå, för såvitt man icke avser att läsa vesprarna, vilket näppeligen varit de sakkunnigas tanke, då man ju velat skapa högtidsgudstjänster.

Detta torde vara den allvarligaste invändningen mot de båda förslagen och bevisar ännu en gång huru vanskligt det är när gudstjänster, avsedda att sjungas utarbetas utan att samtidigt den musikaliska sidan beaktas, vilket skedde vid tillkomsten av 1914 års vesperale.

Bönerna

I fråga om de meddelade förslagen till böner, framträder en avsevärd skillnad mellan de båda förslagen. Bihangsförslaget har (uteslutande?) samlat tillhoppa böner från olika redan lätt tillgängliga källor och har icke överarbetat dem. Böneavdelningen har därmed fått en stilistiskt sett brokig gestalt.

Palmer har visserligen upptagit en del traditionellt material: precesavdelningen (s. 12), litanian ur 1925 års vesperale, men också framlagt några nya böner. Dessa äro skrivna i den klassiska kollektbönens form med goda perioder och koncentration kring de olika böneämnena. Några nya de-tempore-böner meddelas icke. Han hänvisar till dagens kollektbön (s. 13).

Med erkännande av Palmers stilistiska förmåga, kan man dock ifrågasätta om man bör sammanfoga ett så stort antal kollekter — tillsammans 7 — (s. 13) i vesperns avslutningsskede. Alla dessa böner avslutas med ett av församlingen läst eller sjunget Amen. När ett så stort antal kollekter ställes efter varandra böra de knappast avslutas med den kristologiska formeln utom efter den sista bönen. Detta torde vara psykologiskt riktigt och för oss svenskar naturligast. Härigenom skulle emellertid församlingen avkopplas från aktivitet på en — visserligen obetydlig — punkt där Palmer varit angelägen att uppamma den. Redan nu visar det sig emellertid såväl i högmässan, som i den regelbundna tidebönen ytterst vanskligt att få församlingen att aktivt instämma i Amen. Det torde vara bättre att denna aktivitet får ta sig uttryck i de vanliga acklamationerna: Hör oss milde Herre Gud eller liknande.

Palmer avslutar gärna sina böneavdelningar med versikeln:

Herre, värdes i nåd upptaga våra böner
Och låt vårt rop komma inför dig.

Detta är en omredigering av den klassiska slutversikeln, som i sin latinska form lyder:

Domine, exaudi orationem meam
Et clamor meus ad te veniat (Ps. 102: 2).

Denna versikel har redan i Höghandskriften fått följande form:

Herre hör vår bön
Och låt vårt rop komma inför dig.

Palmer har tydligen känt sig otillfredsställd med det första ledet, synnerligast när versikeln avslutar en längre böneavdelning av flera kollektor, och därför infört pluralformen: böner. Men estetiska skäl gör det i så fall nödvändigt att i senare ledet också få pluralformen: våra rop, vilket knappast är tilltalande. Det torde vara nödvändigt att återgå till den hävdvunna formen.

Båda förslagen ha upptagit litanian ur 1925 års vesperale: (Palmer s. 11, Bihangsförslaget s. 66). Detta ger anledning att fråga vad orsaken kunde ha varit att denna litanian aldrig vann hemul inom den svenska kyrkan. Dess pregnans i stilen, dess melodiösa tondräkt, borde ju ha predisponerat den till att röna ett välvilligt mottagande. Ändock kunde den icke räddas in i 1942 års kyrkohandbok, där den ju dock borde ha kunnat få en plats i aftonsången. Finnes det anledning att antaga att den skall visa sig äga mera livskraft i det aktuella läget?

I böneavdelningen har Magnificat tilldelats olika plats. Bihangsförslaget placerar lovsången efter predikan och psalmsång, men anvisar att då Magnificat sjunges uteslutes psalmen. Det senare innebär att församlingens naturliga responsum till predikan utgår, vilket är föga önskvärt. Huru skall man för övrigt i sådant fall förfara med en ev. kollekt?

Palmer placerar Magnificat omedelbart före predikan. Denna placering kan icke anses tillfredsställande. Lovsången måste anses höra samman med böneavdelningen. Svårigheterna som uppstå i båda förslagen torde hänga samman med att man genom införande av predikan brutit det klassiska vesperschemat.

Bihangsförslaget inför såsom ett fast moment i böneavdelningen completoriehymnen O Kriste du som ljuset är. Häremot måste man göra en bestämd invändning. Överhuvudtaget får hela den senare delen av vesperförslaget ett alltför stereotyp drag. Att uppdelning av denna hymn som växelsång mellan präst och församling är knappast heller tillrådligt på den plats där den insatts före Fader vår, där den är för lång och för koncertant.

Vidare har tidegärdshymnerna sin traditionella plats icke i böneavdelningen utan efter textläsning eller Venite. Ytterligare är denna hymn avsedd för passionstiden, vilket bäst framgår av v. 4. Den är vidare completoriehymn med en stilla prägel, föga lämpad för en vesper och allra minst för de stora kyrkoårsfesterna.

Lekmannamedverkan

Det har i olika sammanhang betonats att en större lekmannamedverkan i utförandet av gudstjänsterna är önskvärd. I Bihangsförslaget (s. 95) anmärkes att helgmålsbönen är avsedd att kunna ledas även av lekman, eventuellt från ambon i koret. Läser man emellertid igenom förslaget i dess helhet, finner man att det är genomarbetat mycket detaljerat för huru prästen skall bete sig från det ögonblick, då han under orgelspel träder för altaret, till dess att han efter välsignelsen vänder sig mot altaret.

Däremot saknas alldeles vägledande anvisningar för huru lekmannen skall bete sig. Var skall han bedja? Hur skall han vända sig? Hur skall det hela ordnas när organist icke finnes tillstädes? Det torde ändock ha varit angelägnare att detta genomtänkts i detalj än att prästen gives en så ingående undervisning, som för övrigt är helt analog med vad som förekommer i högmässoritualen. I själva verket torde lekmännen ha föga observerats i förslaget.

Några detaljer

Efter Gloria Patri-versiklarna i avdelningen Till ingång, saknas det traditionellt avslutande Halleluja (resp. Lov vare dig Kriste, årans Konung) liksom i Handboken och i Mässbok II. Palmer har följt detta för att ej komplicera ritualen (s. 75). I själva verket kompliceras härigenom det musikaliska utförandet, såsom framgår av Mässbok II. Där har den vanliga versikeltonen upptagits, i vilken melodien rör sig kring en subsemitonal tuba. Men i sådant fall får melodien sitt slut ej på tuban utan på halvtönen under den. Melodien kommer först där till vila.

Med Gloria Patri och dess responsum avslutar de båda förslagen psaltarläsningen och ingångsversiklarna. Bihangsförslaget upptar dem även under fastan, medan Palmer utesluter dem (s. 27) i psalmerna. Palmer följer här praxis från Mässbok I. Gammalkyrklig praxis har uteslutit Gloria Patri endast under den egentliga passionstiden. Det torde vara skäl att återgå till denna praxis.

Helgmålsbön

Bihangsförslaget rubricerar sitt förslag som Helgmålsbön. Denna form av ordet utgör en danism, vanlig i Skåne. Den rikssvenska formen är Helgmålsbön, vilken form också knätsatts i psalmboken (ps. 305: 4: Helgmålsringning).

Uppenbart ha de sakkunniga framfört en del förslag och tankar som äro värda att genomtänkas och vidare utformas. I sitt nuvarande skick är det emellertid icke möjligt att rätt bedöma deras slutliga värde eller möjligheten av att föra dem ut i församlingslivet.

Arthur Adell

Liturgens kommunion i Luthersk gudstjänst

På 1930-talet fördes mellan den anglikanska kyrkan och Finlands kyrka förhandlingar, som småningom resulterade i beslut om nattvardsgemenskap. I protokollet över förhandlingarna kan man se, vilka punkter i Finlands kyrkas nattvardspraxis anglikanerna fäste sig vid och ville ha närmare förklaring på. De erkände att nattvardsliturgin i Finland var mera konservativ än i den anglikanska kyrkan, och det får man nog uppfatta som beröm. Beträffande nattvardsuppfattningen som sådan uppstod ingen diskussion. Men de anglikanska representanterna ville få klarhet i några frågor beträffande nattvardsskicket, som de hade fäst sig vid och som inte framgick av de liturgiska formulären. Och de tog allra först upp en sak som de av allt att döma med förvåning hade konstaterat, när de hade varit med om en luthersk gudstjänst i Finland. Varför tog inte den präst som förrättade nattvardsgudstjänsten själv del i kommunionen?

Det behövs inte särskilt grundlig ekumenisk orientering rörande liturgiska frågor för att man skall förstå denna undran. Finlands kyrka utgjorde särskilt vid denna tid ett renodlat exempel på en specifikt luthersk uppfattning av den tjänstgörande liturgens ställning till den nattvard han förvaltade vid församlingens gudstjänst: sakramentet bjöds åt envar annan nattvardsberättigad gudstjänstdeltagare, men liturgen själv deltog inte i kommunionen. Detta ansågs, och anses väl i allmänhet fortfarande, vara något alldeles naturligt och fattades sällan såsom något påfallande av prästerna själva och aldrig av församlingborna. För alla icke-lutherska bedömare, också protestantiska, ter sig detta skick däremot ytterst egendomligt, eftersom det överallt utanför lutherdomen anses vara självfallet eller t.o.m. nödvändigt, att den som förrättar nattvardsgudstjänsten alltid själv tar sakramentet.

I detta nu håller den lutherska särarten i denna fråga på att brytas. Finlands kyrka är den sista som alltjämt gör ansträngningar att försvara de gamla förskansningarna. Men också i kyrkor där liturgens deltagande i kommunionen har legaliserats, är det ganska vanligt att man ser hans rätt att ta sakramentet med församlingen såsom ett medgivande av nödfallskaraktär, och många präster finner det naturligare att kommunicera när de inte själva tjänstgör som liturger. Dessutom har inom lutherdomen utbildats seden med ömsesidig betjäning av två tjänstgörande präster — detta är ju enligt svensk lagstiftning regel, och s.k. självkommunion är medgiven bara när ingen annan tjänstgörande präst är tillstädes. Där självkommunion uppfattas såsom en alltför stötande och motbjudande utväg, vilket är fallet i Finland just nu, har tanken att ensamma präster kunde betjänas av någon from lekman i församlingen framförts. Ett sådant förslag kommer upp till avgörande behandling vid Finlands kyrkomöte 1958. Förslaget är inte i denna form uttryck för någon ökad förståelse för prästens regelbundna kommunion i gudstjänsten, utan avser att hindra att självkommunion införs.

Det är i alla fall uppenbart, att liturgiska och kyrkorättsliga problem av denna art ytterligare understryker betydelsen av att man närmare tar reda på den för lutherskt kyrkoliv utmärkande specialutvecklingen på denna punkt.¹

Vi kan att börja med återknyta till diskussionen mellan representanterna för den anglikanska kyrkan och Finlands kyrka. Som förklaring till att liturgen i Finland ej brukade delta i kommunionen angavs från finländsk sida, att prästens kommunion hade bortlagts som en protest mot det medeltida missbruket, att prästen ensam begick nattvarden.

Det är tydligt att detta svar inte grundar sig på någon närmare känedom om prästkommunionens historia. I själva verket är uppkomsten av den lutherska säruppfattningen ett ganska komplicerat skeende. Jag skall försöka peka på de faktorer som enligt min mening är de väsentligaste i detta sammanhang.

Vi kan då först slå fast som ett obestriddigt faktum, att liturgens kommunion med församlingen *inte* avskaffades i det viktiga skede, då en luthersk gudstjänst skapades under reformationstiden och utformades i medveten motsats mot det romerska mässfirandet. Någon sådan konsekvens av Luthers ytterst målmedvetna opposition mot romersk nattvardstolkning har aldrig föresvävat reformatorn. Luther har visserligen energiskt avvisat seden att fira mässa med prästen som ensam kommunicant och krävt nattvarens utdelning under båda gestalterna till församlingen, men därmed har han ingalunda velat ställa liturgen utanför församlingens kommunion. Man har senare velat åberopa ett ställe i Schmalkaldiska artiklarna som stöd för att Luther ogillade liturgens självkommunion. "Att kommunicera sig själv är ett människopåfund, ovisst, onödigt och därtill förbjudet," heter det. Men sammanhanget visar, att det här är fråga om privatmässan, där prästen håller nattvard för sig ensam. Detta strider mot nattvarens väsen; den hör församlingen till och kan ej rätteligen brukas bara för enskild uppbyggelse. Luther visste att detta emellanåt hade förbjudits t. o. m. i påvekyrkan, fastän dess praxis lett till en enorm frekvens av solitära mässor. För den lutherska ortodoxins teologer, Johann Gerhard och andra, stod det också klart vad Luther avsåg med detta ställe i bekännelseskrifterna, även om man för övrigt hade avlägsnat sig från reformationstidens syn på liturgens kommunion.

Luther har inte lämnat oss i okunnighet om vad han ansåg vara rätt och billigt i denna sak. Kyrkoherden, som förrättar den heliga tjänsten i mässan, skall varje gång också kommunicera. Är han inte skickad att själv begå sakramentet, så är han också oskicklig att dela ut det, att döpa, predika och bedja, säger Luther. Detta är för Luther så självfallet, att han just inte

¹ En detaljerad undersökning av denna fråga föreligger i mitt arbete *Kyrkotjänarens nattvardsgång i lutherskt gudstjänstliv* (Acta Academiae Aboensis Humaniora XXI.4), Åbo 1955, som också ger närmare upplysningar om källorna till föreliggande framställning och om den ansevärd litteratur som tillkommit i ämnet.

tar saken till tals annat än när han uttryckligen tillfrågas, ett par gånger i brev och en gång i ett bordssamtal. Men man ser lätt att denna syn stämmer med hans gudstjänstteologi i allmänhet. Det finns inte heller på denna punkt någon motsättning mellan Luther och Melancton; denne har yttrat sig om liturgens regelbundna kommunion såsom ett självklart riktigt och naturligt bruk. Och vi känner till att Laurentius Petri företrädde samma syn i Sverige: det är hövligt och nyttigt, att kyrkotjänaren, som androm sakramentet utskiftar, också själv varder därav delaktig. Försummar eller underlåter han detta, länder det hans sockenfolk till förargelse. Det skadar honom inte att t. o. m. kommunicera flera gånger samma dag, om han har flera kyrkor att hålla mässa i.

När Laurentius Petri ger denna anvisning till prästerna i kyrkoordningen 1571, vet han emellertid redan, att han på denna punkt vänder sig emot en annan åsikt i samma fråga. Nästan ett årtionde tidigare uttalar han sin livliga förtrytelse över att några skall ha kommit till den åsikten, att prästen, som utdelar sakramentet åt andra, ej själv kan bli delaktig därav, om det inte finns någon annan präst närvarande, som räcker honom sakramentet i munnen. I denna säregna åsikt ser ärkebiskopen ett utslag av djävulens ondska och hat till detta värdiga och trösteliga sakrament. Att prästen själv kommunicerar är dock en sed som alltid har varit och alltjämt är bruklig bland allt kristet folk.

Redan tidigare möter man inom lutherdomen uppmaningar till prästerna att inte försumma kommunionen utan föregå sina församlingar med gott exempel i nattvardens bruk. Bakgrunden till sådana maningar är givetvis erfarenheten att de lutherska prästerna tidigt började underlåta att kommunicera när de höll gudstjänst. Konvertiten Georg Witzel hånar 1551 de nya tyska mässprästerna för att de kanske håller mässa tio gånger, men kommunicerar knappt två. Redan 1532 hade Johann Eck förebrått lutheranerna för att deras "s. k. präster" emot hela kyrkans sedvana och i strid med ett påbud från konciliet i Toledo 681 gav nattvarden åt lekmännen men inte åt sig själva.

Så mycket riktigt ligger det alltså i den åsikt som uttalades vid interkommunionförhandlingarna mellan Englands och Finlands kyrkor, att det lutherska bruket verkligen kunde te sig som en omvändning av det romerska. Och vi kan också slå fast, att det visserligen inte ligger i reformationens väsen att liturgen skulle stå utanför församlingens kommunion, men att det relativt tidigt började förekomma, att präster underlät att kommunicera. Det dröjde litet innan denna fråga gav utslag i de teologiska läroframställningarna, men också den tiden kom när ortodoxins män stod inför uppgiften att ge motiveringar och bevis för de lutherska kyrkobrukens riktighet utefter hela linjen.

När tendenser till denna lutherska särutveckling kan märkas så tidigt i liturgisk praxis, trots att Luther och hans medarbetare uttalade en annan mening och gav direkta anvisningar angående liturgens regelbundna kom-

munion, tyder detta på att vi här har att göra med ett bruk som var svårt att acceptera i lutherskt gudstjänstliv. Det kan inte ha varit församlingarna som reagerade emot liturgens kommunion; menigheten var van vid den och tog i stället anstöt när prästerna underlät kommunionen — det ser vi t. ex. av Laurentius Petris uttalande i saken. Här måste i stället föreligga en medveten strävan att betona en särart jämfört med romerskt bruk, liksom senare i motsättning mot reformert praxis. Enligt min uppfattning hänger det utslag denna strävan ger samman med svårigheten att fullt förstå och följa Luthers teologiska intentioner. Liksom ortodoxin i allmänhet är omtolkad lutherdom, så är motviljan mot liturgens kommunion en frukt av en sådan lätt begriplig omtolkning av vissa huvudtankar hos Luther.

I begynnelsekedet får man som de viktigaste hindren för ett förverkligande av Luthers intention räkna dels med det faktum, att hans syn på nattvardsgångens betydelse inte slog igenom, dels med att hans syn på det kyrkliga ämbetet var svår att fasthålla.

För Luther var nattvarden avgjort *församlingens* nattvard, inte prästens. När Kristus genom kyrkans tjänare bjuder sina gåvor i gudstjänsten genom ord och sakrament, då skall de också villigt tas emot. Att bli borta från det dukade nattvardsbordet är lika mycket uttryck för otro som om man försummar att höra predikan. De två, hörandet och åtnjutandet av sakramentet, höra ihop. Talrik kommunion och täta nattvardsgångar är en omedelbar konsekvens av Luthers gudstjänstsyn. Eftersom församlingen alltid måste ha möjlighet att närvara, inskränktes gudstjänstdagarna till sön- och helgdagar, men då skulle sakramentet också verkligen firas. Luthers tankar om nattvardsgångens betydelse visar en klar syftning mot ett återupplivande av nattvarens gemenskapskaraktär, dess innebörd av *communio*. Men dessa tankar blev aldrig på allvar realiserade. Luther själv var medveten om svårigheterna i det rådande läget, då också pedagogiska synpunkter måste anläggas. Företalet till Deutsche Messe illustrerar hans dilemma: den stora hopen står i kyrkan och gapar, det blir som att hålla gudstjänst bland turkar och hedningar. De fromma borde egentligen få fira sakramentet i fred för "das rohe, grobe Volk", men då ligger separatismens fara nära. Och så blev kommunionfrekvensen aldrig överhövan stor. Snart klagar man över brist på kommunikanter och får ett problem som gick illa samman med Luthers syn på gudstjänstens mening: att utgestalta huvudgudstjänsten utan nattvardsfirande, när ingen ville kommunicera.² Den

² L. Fendt påpekar i en artikel om min avhandling (Die "Selbstkommunion" im Luthertum, Theol. Literaturzeitung Nr. 7/8 1956, sp. 425), att den utgående medeltiden kännetecknas av en kommunionrädsla i församlingarna, som föranledde prästerna att ivra för större deltagande i församlingskommunionen. L. Eisenhofer (Handbuch der katholischen Liturgik II 1933, s. 308 f.) ställer bestämmelsen från Laterankonciliet 1215 om obligatorisk årlig påskkommunion för alla katoliker i samband med den starka nedgången i kommunionfrekvensen. T. o. m. för klosterfolk ansågs 4 à 5 årliga kommunioner vara nog. Under 1500-talet uttalades någon gång den åsikten, att det vore förbjudet för katolska lekmän att mottaga sakramentet mer än en gång om året. — Luthers strävan att gestalta varje gudstjänst som församlingskommunion försvårades därför i praktiken av den brist på kommunikanter, som reformationstiden direkt fick i arv från medeltidskyrkan.

uppfattning av nattvardsbegäendets betydelse som sedan kom att prägla den klassiska ortodoxin skilde sig inte så mycket från den romersk-katolska: nattvarden blev den enskildes uppbyggelsesakrament, och huvudintresset drogs till frågan om den rätta beredelsen och om hur ofta man *måste* kommunicera. Och på den punkten tog man det mått på kommuniontäthet, "einmal oder vier im Jahre", som enligt Luther stod på gränsen till att en person skulle räknas som hedning, och gjorde det i så liberal tolkning som möjligt till mått för fullgod kristlig kommunionssed. Och småningom ansåg det rent av som ett fel att kommunicera ofta. Claus Harms ger i sin *Pastoral-Theologie* (1830) prästerna det rådet, att de skall ta reda på vad som kan dölja sig bakom eventuella avvikelser från vanlig kommunionssed, så att någon vill begå sakramentet oftare än två eller tre gånger om året. Det vore också betänkligt om prästerna skulle börja kommunicera oftare. "Jag kan icke anse det för annat än en förvirring i förståndet förenad med en sjuklig själsbeskaffenhet, då hos någon en synnerligt stor avvikelse från det bruk äger rum, vilket är infört i hans kyrka och ibland alla bättre medlemmarne i densamma."

Så skriver Harms under häftig opposition mot den på hans tid gång på gång uttalade tanken, att prästerna borde beredas tillfälle att begå sakramentet oftare. Varför skulle prästen kommunicera oftare än andra i församlingen? Är det felaktigt eller osunt att gå ofta till nattvarden, så måste det vara särskilt riskabelt om prästen ger exempel på ett sådant beteende. Att prästen skulle kommunicera i varje nattvardsgudstjänst ter sig som en orimlighet.

Detta verkligt extrema ställningstagande visar, hur viktig frågan om nattvardsbegäendets betydelse är för frågan om liturgens kommunion. Men man förstår lutherdomens ställningstagande ännu bättre, om man därtill beaktar utvecklingen av uppfattningen om det kyrkliga ämbetet i dess förhållande till gudstjänstuppfattningen.

Luthers distinktion mellan person och ämbete ger nyckeln till förståelsen också av hans syn på liturgens ställning till kommunionen. Prästen utövar i gudstjänsten sitt nådemedelsämbete, och detta ålägger honom att förkunna ordet och utdela nattvarden. I detta sitt ämbete är han den hand som Kristus brukar för att räcka församlingen sina gåvor. Där råder skillnad mellan honom och åhörarna, vilka inte har något sådant uppdrag, utan bara skall höra evangeliet och ta emot nattvarden. Till prästens ämbete hör det alltså inte att kommunicera. Här har Luther avgjort en annan uppfattning än den romerska kyrkan. Denna kyrka lär, att celebrantens kommunion hör med till mässans integritet, dess fullständiga förrättande. Därför är prästerna genom Toledo-konciliets påbud lagmässigt förpliktade att varje gång kommunicera. Mot denna lära vänder sig Luther mycket bestämt. Ur nattvardsfirandets synpunkt, för att detta skall vara riktigt, betyder liturgens kommunion ingenting, eftersom denna inte alls är honom ålagd som ämbetsplikt. I ämbetet kommer allt an på att han är givande,

såsom Kristus, själv gjord till tjänare, ej behöll sakramentet för egen del, utan betjänade andra.

I den följande lutherdomen har man inte kunnat förstå, hur Luther med denna åsikt har kunnat förena den uppfattning vi tidigare mött, att den präst, som håller gudstjänst, själv varje gång borde kommunicera. Också forskare som har betonat vikten av liturgens kommunion har ur detta Luthers ställningstagande velat läsa ut ett betonande av liturgens frihet att efter eget val kommunicera eller låta bli. Men när Luther vänder sig emot den romerska läran om celebrantens kommunionssplikt, har han inte alls tagit något tillbaka av vad han sagt och långt senare säger om liturgens regelbundna kommunion. Det är bara det, att Luther självfallet inte kan räkna denna till hans ämbetsplikter. Men nu är ju prästen inte bara ämbetsman, kyrkotjänare, utan också "Einzelperson", enskild person. Såsom sådan skall han vara mottagande både inför ord och sakrament. Att visa ifrån sig Kristi gåva i nattvarden vore otro. Lika naturligt som det är att vänta sig, att den som i kyrkan skall bjuda evangeliet åt andra själv är villig att i tro ta emot det, lika naturligt bör det vara att han, om någon, anammar sakramentets nåd. Men hans kommunion kan inte ses under synpunkten av tvång eller lag. I ett lutherskt gudstjänstformulär eller en kyrkoordning kan liturgens kommunion inte påbjudas, det kan på sin höjd sägas när och hur den sker. Och man kan inte dra någon negativ slutsats i fråga om reformationstidens bruk ifall det ingenting sägs därom. Som känt berör Luther liturgens kommunion i Formula Missae 1523, men inte i Deutsche Messe 1526.

För den följande tidens lutherdom blev denna syn omöjlig att fasthålla. När *Leonhart Hutter* tar upp frågan 1619, ser han bara följande alternativ: antingen är liturgen lagligen förpliktad att varje gång kommunicera, eller också är kommunionen frivillig och beroende av hans personliga religiösa behov. Den förra åsikten är den romersk-katolska; också Hutter erinrar om Toledo-konciliets bestämmelse att den präst som offerar Kristi lekamen och blod på altaret också måste konsumera sakramentshåvorna. Denna bestämmelse kan uppenbarligen inte förplikta de lutherska prästerna, eftersom den lutherska nattvardsuppfattningen är en helt annan än den papis-tiska. Följaktligen får kyrkans tjänare fritt avgöra, huruvida han skall kommunicera eller inte. Han bör därvid dock ta hänsyn till det bruk som är rådande i hans församling.

Det som här verkligen är luthersk syn, är att prästens kommunion inte hör inom hans ämbetsplikter, utan tillhör området för hans personliga religiösa liv. Såsom synen på kyrkans ämbete och dettas förhållande till åhörarnas stånd utbildades i den lutherska ortodoxin, gick det inte längre att betrakta prästen i gudstjänsten under den dubbla aspekten Amtsperson-Einzelperson. Han blev läraren rätt och slätt, och han utrustades därtill med en andlig domsmyndighet som utformades på ett sätt som helt avvek från Luthers egen syn. Prästen hade att döma över andras behörighet att

mottaga nattvarden, men det hade gått illa samman med detta tänkesätt, om han i fråga om nattvardsgången, som ju hörde det personliga troslivet till, själv hade gått förbi den ordning som gällde för andra. Man kan ta emot det evangelium man predikar; man kan också, i varje fall enligt Luther, själv innesluta sig i församlingens kommunion, ifall vägen därtill är så öppen som han ansåg. Men när prästen helt betraktas som ämbetsman i den gudstjänst han förrättar, och när hans ämbete till en väsentlig sida blir ett andligt domarämbete, då måste det te sig stötande om han själv tilldelar sig rätt att deltaga i kommunionen. Det är bättre, om han brukar sakramentet när en annan präst håller gudstjänst, absolverar honom och ger honom nattvarden. Då ser man tydligt att han kommunicerar såsom vilken annan enskild kristen som helst. Vi ser hur frågan om skriftermålet i ortodoxins utformning med naturnödvändighet anmäler sig som en ny, allvarlig stötesten, som i kyrkolivet praktiskt kom att reglera prästernas möjlighet att begå nattvarden.

Till en början nöjde man sig med att såsom ordinärt förfarande kräva en ordning som stämde med denna syn. I undantagsfall, när det var svårt att få en grannpräst till hjälp, kunde man ge sig själv nattvarden. Detta är *Johann Gerhards* syn, och den står egentligen principiellt oemotsagd ortodoxin igenom. Men i praktiken tillämpades mycket snart en sträng ordning, antingen med uttryckliga förbud mot självkommunion eller med en lika effektiv sedvanerätt som stöd. Småningom inträdde en motivförskjutning, så att man betraktade själva tekniken, blotta handrörelserna som viktiga: prästerna fick inte ta sakramentet med egen hand, utan måste såsom alla andra ta emot det av en annan. Det är dock uppenbarligen en sekundär faktor, men dess betydelse växte i samma mån som det blev ovanligt att se en präst ta brödet och vinet. Det kom småningom ett skede när denna formfråga hade blivit våldsamt överdimensionerad. Det är den som har drivit fram det i Finland just nu aktuella förslaget att ensamma präster vid kommunionen skulle betjänas av någon lekman.

Som bekant har i de allra flesta lutherska kyrkor nattvardsbordet åter öppnats för prästerna i och med att rätt till självkommunion har medgivits. Vägen ut ur det nyss tecknade läget har varit ganska lång, och kampen har ibland varit hård. Men man förstår att det just inte har kunnat vara annorlunda. Självkommunionens förkämpar har i regel misskänt de motiv som lett till dess avskaffande: de lutherska kyrkomännen har velat värna vissa lutherska tankar, även om de har gjort det utifrån en position som inte var Luthers egen och därför kommit på orätt väg. Och självkommunionens motståndare har inte så lätt kunnat bli övertygade om att inte de rådande förhållandena tillät alla präster att få ett rimligt behov av enskild uppbyggelse tillgodosett — annat såg man inte att det var fråga om. För det mesta är de medgivanden av rätt till självkommunion som har ernåtts från början avsedda att gälla undantagsvis och i nödfall, vilket inte kan sägas stämma överens med Luthers intentioner. Men som väl är

har bestämmelserna medgivit en liberal tolkning i den mån förståelsen för nattvardsgångens betydelse har vuxit och prästen har insett både den gåva och det krav hans ställning för med sig.

Håller man fast vid Luthers syn på gudstjänstens innebörd och prästens ställning däri, är det angeläget att de bestämmelser som reglerar gudstjänstlivet inte på något annat sätt begränsar liturgens möjlighet till kommunion, än att denna verkligen sker tillsammans med församlingen. Vet prästen inte med säkerhet att någon annan i församlingen vill begå sakramentet, då kan han inte hålla nattvard, eftersom han inte är kallad att betjäna sig själv, utan andra. Den officiella svenska ordningen är på denna punkt klart luthersk. När det i Sverige dessutom stadgas, att prästen kan bruka självkommunion bara när ingen annan tjänstgörande präst är tillstädes, då har visserligen en principiellt sett oväsentlig formfråga framhävts, som i det liturgiska bruket hugfäster minnet av ett skenproblem med fatala komplikationer, men något hinder har inte rests för prästens regelbundna kommunion. Att liturgen låter sig betjänas av en medhjälpare när en sådan tjänstgör i gudstjänsten ter sig fullt naturligt i en kyrka som den lutherska, där hänsynen till traditionella bruk alltid är stor. Risken med en dylik liturgisk bestämmelse är den, att man lätt kan få den föreställningen, att nattvarden är bättre och riktigare firad den gång man får den genom en annan präst. Den svenska ordningen behöver därför som ett nödvändigt korrektiv ett klart medvetande hos liturgen om att hans regelbundna deltagande i församlingens kommunion är en självfallen sak, oberoende av om han tjänstgör ensam eller har en medhjälpare för nattvardsutdelningen.

Helge Nyman

En ungdomens psalmbok från år 1648

Till de verkligt intressanta problemen rörande 1600-talets rika psalm- och psalmbokshistoria hör förhållandet mellan den s. k. Upsalapsalmboken av 1645 och de många skilda psalmbokstryck, som utkommo under den senare hälften av 1600-talet.

Även där man försökte att bibehålla den mera officiella dispositionen, sprängdes ramen genom tillskott av andra psalmer än 1645 års. Många psalmer blevo även uteslutna.

Ignatius Meurer, som hade privilegium på Upsalapsalmboken, lät 1648 utgiva två stycken psalmböcker. Den ena kallas "En liten psalmbok, Theruthinnan the förnämste psalmer, som i Gudz försambling siungas, äre insatte. Vngdomen til gagn och goda, vplagd't och aff trycket vthgången i Stockholm. Hoos Ignatium Meurer, åhr 1648." Den kallas här för M 48. Dess "syster" har en liknande titel: "En liten psalmbok. Therutinnan the

förnämste psalmer, som i Gudz försambling siunges. Nu på nytt aff trycket vthgången." Även denna psalmbok är tryckt i Stockholm. Titelbladet saknar år, men ryggtiteln uppgiver 1648. Boken är inbunden tillsammans med en annan förlagsartikel från Ignatius Meurer nämligen "Christeligh böne-konst", tryckt i Stockholm 1648. Psalmbok nr 2 kallas här för M 2.48.

M 48 är hopbunden med 1. "K. Davidz Psaltare" . . . Ignatius Meurer. Stockholm 1648. 2. "D. Mar. Luth. Böne-konst" . . . Ignatius Meurer. Stockholm 1648. På pag. 28 återfinnes "morgon oc afton psalm. För thenna dagh (natt) så nådelig, O Herre Gudh wij tacke tigh."

Dispositionen av psalmboken sker enligt den femindelning, som skulle visa sig så livskraftig. De fem huvudavdelningarna och deras underrubriker fördela sig på följande sätt. I. Katekesavsnittet, som i sin tur omfattade 1. De tio budorden. 2. Evangelium eller "trones articklar", där vi återfinna "Jungfrw Mariae Loffsång. Symbolum apostolicum. B. Lutheri. Symb. nicaenum. Canticum Ambrosii et Augustini. 3. Herrans böön. 4. Om döpsen. 5. Om Herrans nattward." Efter katekesavsnittet kommer II." Några Davidz psalmer." III. "Några evangeliska liknelser." Kyrkoåret möter oss i avdelning IV. "Åhrliche höghtijders psalmer. 1. Om Jesu Christi mandoms anammelse. 2. Jwlehöghtijdh. Om Christi menniskelige födelse, hymner och loffsånger. 3. Om Christi omskäreelse. 4. Om Christi döpelse." Hänvisning till katekespsalmerna! 5. "Om Jesu Christi pijn och död. 6. Påscha höghtijdh. Om Jesu Christi vpståndelse. 7. Om Christi himmelfärd. 8. Pingedagha höghtijdh. Om then Helga Anda."

Det femte avsnittet innehåller en mera systematisk och dogmatisk uppställning. V. "Åtskillige psalmer om allehanda nödtorfter. 1. Om Antichristi rikets affall. 2. Om Gudz Ordz wärkan. 3. Om menniskionnes vprättelse och saligheet. 4. Tacksäyelse psalmer för wälgerningar. a/ andelighe. b/ lekamelighe. 5. Om syndernas förlåtelse. 6. Emoot allehanda anfechtningar. 7. Morgon och affton psalmer. a/ vhti gemeen. b/ Psalmer. Synnerheet, om morghonen. c/ om aftonen. 8. Om echtenskaps ståndet. 9. Tröste psalmer. 10. Beredelse psalmer emoot dödhen. 11. Begraffningz psalmer. 12. Litanian."

M 48 omfattar 121 psalmer. I registret saknas psalmen "Herre Gudh Fader stat oss bij." Från det s. k. tillägget till Upsalapsalmboken 1645 har M 48 upptagit "Then Helge Andes nådh."

Det är givetvis en viktig fråga, vilka psalmer, som man ansåg som de nödvändigaste, d. v. s. "the förnämste psalmer, som i Gudz försambling siungas." Psalmboken var, som ovan har angivits avsedd till att vara en ungdomens psalmbok. Den uppgiften saknas underligt nog för M 2.48, som synes i ännu högre grad än M 48 vara lämpad som lärobok i psalmkunskap för barn och ungdom.

En förteckning över psalmbeståndet i "ungdomens psalmbok" M 48 lämnas här till ledning för framtida frekvensundersökningar rörande det svenska psalmbeståndet.

Af diupsens nödh ropar
 Alle christne frögda sigh
 All then ganska christenheet
 Allenaste Gudh i himmelrijk
 Ach wij syndare arme
 Allena til tigh Herre Jesu
 Aff Adams fall är platt
 Bewara oss Gudh i thin
 Beklaga aff alt mitt sinne
 Christus är födder aff en
 Christus then rätta Herren
 Christ låg i dödzens bandom
 Christus är vpstånden aff
 Christe som liws och dagen
 Daghen ifrån oss skrijder
 En rijker man, wäldiger
 En jungfru födde itt barn
 En syndigh man som lågh
 Ewinnerligh är mitt hopp
 Efter Gudz skick går thet
 Fader vår som i himblom
 Förbarma tigh Gudh öfwer
 Frögder edher alle
 Gudh Fader vthi himmelrijk
 Gudh ware lofwadt och högel.
 Gudh är vår starckheet och
 Gudh ware oss barmhertigh
 Gudh stäär i Gudz församb.
 Gladeligh wele wij haleluia
 Gudh aff sine barhnhertighet
 Gudh Fader williom wij prisa
 Gudh som all ting skapade
 Hielp Gudh hwad för jämerl.
 Herre Gudh Fader stat oss bij
 Herre hoo skal ewinnerligh
 Hwad kan migh stå til
 Hwij berömer tu fast tigh
 Hielp migh min Gudh min
 Herre som offta nådeligh
 Herren som vthi sin högsta thron
 Högfärd är en odygd så stoor
 Hielp Gudh at iagh nu kunde
 Hwar man må nw wäl glädia
 Hela werlden klager sigh

Hörer til i christrogne alle
 Jesus Christus är vår helsa
 Jerusalem tu helga stadh
 In dulci jubilo
 Jesus vppå korset stodh
 Jagh ropar til tigh o Herre
 Jesus Christus han är
 Jesus tu äst vår salighet
 Itt barn är födt i Bethlehem
 I stofft och sand
 Jagh wil aff hiertans grunde
 Kommer här och låter oss
 Kommer hijt til migh säger
 Kom Helge Ande Herre godh
 Kom Helge Ande Herre Gudh
 Låt thet icke förtryta tigh
 Lofwat ware tu Jesu Christ
 Låt oss thene kropp begrafwa
 Min siäl prijsar storliga
 Min Gudh, min Gudh
 Min siäl skal lofwa Herran
 Medan man lefwer i werlden
 Mitt hierta hwij grämmer
 Min Gudh och fader käre
 Med glädie och fridh far
 Nw är kommen vår påska
 Nw bidie wij then Helge And
 När min tidh och stund komen
 O Gudh wij lofwe tigh
 O Fader vår wij bidie tigh
 O Fader vår högdte öfwer oss
 O Herre Gudh af himel. wij
 O Herre Gudh gör nådh
 O Herre Gudh betee tijt
 O Herre Gudh af himel. vår
 O menniskia wil tu betänckia
 Om en rijk man här siungom
 O Jesu Christ som mandom
 O Gud vår fader i ewighet
 O rene Gudz lamb oskyldigt
 O tu Helghe Ande kom
 O Herre Gudh af himel. giff
 O Fader vår barmhertig
 O Herre Gudh tin helge

O Gudh förlän mig thina
 O Gudh hwem skal iagh klaga, min
 O Gudh hwem skal iagh klaga, then
 O Gudh tin godhet tacke wij
 O Herre Gudh som all ting
 På tigh hoppas iagh o Herre
 Puer natus in Bethlehem
 Säll är then man som icke
 Säll är then man som frucht.
 Sigh frögde nw himmel och
 Så skön lyser then morgonst.
 Siungom nw aff hiertans
 These äro the tijo budh
 Then som wil en christen
 Then som vnder hans beskerm
 Then Helge Andes nådh
 Tå migh går sorg och nödh
 Tacker Herranom som är
 Tigh Herre mild, jag tacka
 Tig wari loff och prijs
 Vthan Herren faller oss til
 Vpstånden är wår Herre
 Wij tro vppå en alzmechtig
 Wij troo vppå een Gudh
 Wår Herre Christ kom til
 Wår Gudh är oss en wäldigh
 Waker vp i christne alle
 Werldenes frelsare kom
 Wälsignat ware Jesu nampn
 Wij som lefwe på werlden
 Wij begåm nw then hugnelig
 Wendt aff tin wrede, Herre
 Wij lofwom Christ en konung

I M 2.48 föreligger en ännu mera markant gallring. Det är av stort intresse att lägga märke till vilka psalmer, som här ha fått stå kvar och vilka psalmer, som ha ratats. Men jag kanske får tillfälle att återvända till detta liksom till en jämförelse mellan Meurers båda psalmböcker.

Anm.

Om Meurers tryckning av 1645 års Upsalapsalmbok se Bengt Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Uppsala 1951, s. 14. Förhållandet mellan 1645 års psalmbok och de många olika psalmböckerna under andra hälften av 1600-talet antydes där som en givande forsknings-

uppgift. Se även s. 14 not 6 och anförd litt. En del smärre förändringar i stavningen ha vidtagits i ovan angivna textpartier. Det av mig använda exemplaret har ägts av Carl Snoilsky och bär följande intressanta anteckning: "Skänkt till mig, enligt min moster Gref:an Ebba Manderströms testamentariska förordnande. C. Snoilsky. Sept. 1895. Liber unicus."

Bengt Wahlström

Trospsalmen

Tradition och nybildning inom svensk kyrkosed

Då jag 1 söndagen i advent 1946 bevistade högmässan i Tuve kyrka i Västergötland, fäste jag mig vid att omedelbart efter trosbekännelsen men före predikstolpsalmen sjöngos tre versrader ur Lutherpsalmen med numret 135 i vår nuvarande psalmbok:

"Hjälp oss att i denna tro
till änden faste bliva.
O Gud, förbarma dig."

Jag gjorde då ingen anteckning om saken, utan registrerade den blott i minnet. Icke heller vid senare besök i Tuve kyrka (sönd. e. nyår 1947, 23 e. tref. 1947) blev seden antecknad. Först domssöndagen 1951 har jag i mina "Kyrkominnen" antecknat: "Trospsalmen lever ännu kvar: 'Hjälp oss att i denna tro till änden faste bliva. O Gud, förbarma dig.'" (Pettersson V, s. 2233.) Dessa tre versrader komma nedan att kallas "trospsalmen".

Så långt betraktade jag seden som en enstaka, om än intressant företeelse. Men då jag 10 söndagen e. tref. 1955 konstaterade, att samma bönehymn sjöngs omedelbart efter trosbekännelsen i Mollösunds kyrka i Bohuslän, beslöt jag närmare undersöka sedens utbredning och uppkomst. (Pettersson, VII, s. 3471.)

Fördenskull vände jag mig till Kyrkohistoriska arkivet i Lund (LUKA), vars frågelistor angående religiösa föreställningar och kyrklig sed — ehuru föga uttömmande — kunde tänkas ha inbringat upplysningar i berörda hänseende. Egentligen är det blott den 18:de av frågelistans 30 frågor, som tangerar vårt ämne. Där efterfrågas nämligen ev. sockensed med särskilda psalmer vid de olika högtidsdagarna. Det torde sålunda närmast ha varit en tillfällighet, om vid frågelistans begagnande andra än direkt efterfrågade, speciella, söndag efter söndag återkommande moment i högmässan framkommit. Visserligen har frågelistan på sistone utökats med en 31:sta fråga avseende övriga bruk m. m., men då denna fråga mera har karaktären av uppsamlare av överblivet gods, och klara preciseringar sålunda saknas,

är det icke troligt att ens denna sista fråga föranleder ett någorlunda tillförlitligt besked angående den eftersökta "trospsalmen".

En granskning av LUKA:s uppteckningsmaterial ger också vid handen, att "trospsalmen" undgått fältarbetarnas uppmärksamhet. Nätet har varit för grovmaskigt. Visserligen avser frågelistan närmast "äldre" förhållanden, men det torde aldrig ha varit utgivarens mening, att recent kyrkosed därför skulle lämnas obeaktad, ty en sådan uppfattning skulle böttna i den felaktiga slutsatsen att nutida sed nödvändigt bygger på "äldre" förhållanden. Det enda, som i berörda hänseende framkommit — och dessa uppgifter äro icke många — är att "fast" predikstolspsalm på en del håll varit bruklig. Från *Karlstads* stift uppgives sålunda, att en präst såsom "fast" predikstolspsalm i Ed begagnat 174: 12 "Sann tro på Gud och på hans ord . . ." (LUKA 1072). Liknande uppgifter finnas från *Skara* stift, där man i Rångedala begagnat 212: 3 "O du härlighetens sken . . ." och i Hössna 50: 3 "O Kriste, oss benåda . . ." (LUKA 957 resp. 2005). I Hässleby i *Linköpings* stift sjöngs psalm 174: 10 "I enfald och i ödmjukhet . . ." (LUKA 1368). Från *Mörbylånge* i *Växjö* stift uppgives att en präst som predikstolspsalm begagnade 337: 3 "Du ser Guds hjärtelag . . .", medan en annan präst begagnade 63: 13 "Ack Herre Jesu, hör min röst . . ." (LUKA 2548). I Gräsgård i samma stift förekom en liknande differentiering på olika präster, dels förekom 45: 8 "Salig, salig den som kände . . .", dels 396: 1 "Jesu, du min fröjd och fromma . . ." (LUKA 2544). Från *Kyrkhult* i *Lunds* stift föreligger en uppgift, som nära sammanfaller med vad som ovan relaterats från *Mörbylånge*, i det att 63: 13–15 använts som predikstolspsalm (LUKA 1160). Från *Göteborgs* stift, slutligen, finnas tvenne uppgifter om "fast" predikstolspsalm. I *Slöinge* förekom i allmänhet 175: 8–9 "Ditt ord är i vår nöd och sorg . . ." Då kyrkoherde Berg från *Abild* predikade, användes däremot 408: 4 "Ännu han till sin nådastol . . ." (LUKA 1382).

Ehuru uppgifter om "fast" predikstolspsalm sålunda visst icke saknas, även om de relativt sett äro försvinnande fåtaliga, är det anmärkningsvärt, att något gudstjänstmoment *mellan trosbekännelsen och predikstolspsalmen* veterligen icke omnämnes i någon av LUKA:s alla uppteckningar. En direkt förfrågan om uppgifter beträffande ett dylikt gudstjänstmoment har resulterat i ett meddelande, att inga sådana finnas, ehuru dylika uppgifter måhända framdeles kunna komma i dagen, sedan arkivets sakregister fullbordats.¹

På detta sätt kan således f. n. icke fastställas om "trospsalmen" förekommer eller förekommit på flera ställen än i Tuve och Mollösund. Då emellertid ett gudstjänstmoment mellan trosbekännelsen och predikstolspsalmen saknar stöd i gällande kyrkohandbok, kan det äga sitt intresse att undersöka, om "trospsalmen" möjligen kan utgöra ett relik från någon äldre, i kyrkohandbok föreskriven eller anbefalld ordning. Då "trospsalmen"

¹ Brev från LUKA 18. 4. 1956.

icke har karaktär av credopsalm, vilken skulle ersätta bekännelseläsningen, får uppmärksamheten riktas på predikstolpsalmen. Denna är fr. o. m. 1811 valfri, men har av ålder vanligen utgjorts av en bönepsalm. Redan 1693 förelåg i praktiken valfrihet, medan i 1614 års kyrkohandbok föreskrives endera av nuvarande psalmerna 132 eller 135. Gå vi så tillbaka till Laurentius Petrii kyrkoordning 1571, finna vi nuvarande psalmerna 132 eller 135 uttryckligen anbefallda. Men just i psalmen 135 ingår vår "trospsalm", utgörande slutet av andra versen. Ingenting ligger då närmare till hands än att antaga, att "trospsalmen" utgör ett reliket från reformationstidevarvet. Visserligen är det i så fall märkligt, att — där den i våra dagar existerar — den icke fått fungera som predikstolpsalm utan förekommit *jämte* denna. Men detta förhållande kan möjligen förklaras därav att psalmen 135 *saknas* i 1695 års psalmbok. Då den ej längre förekom i gällande psalmbok, har den helt enkelt icke kunnat begagnas som predikstolpsalm. Ville man likväl bruka den, så måste detta tydligen ske *jämte* en ur psalmboken hämtad psalm, enär man i annat fall förmodligen skulle ha ansett sig handla i strid mot 1693 års handbok.

Så som saken nu synes ligga till, kunde vi alltså våga beteckna "trospsalmen" som ett reliket från reformationstidevarvet. Två omständigheter ha emellertid förbisetts. Den ena är att brukets utbredning i nutidsskiktet icke är närmare redovisad. Blott tvenne belägg ha ovan anförts, och detta är för litet, så länge — och detta är den andra omständigheten — närmare omständigheter angående sedens ålder och ursprung icke efterforskats.

Om LUKA:s frågelista hade förmått uppfånga underrättelser om "trospsalmen", skulle man ha kunnat konstatera en mera utbredd förekomst än den nämnda. Därmed bortfaller den ena av de båda ovan anförda omständigheterna, ägnade att ifrågasätta sedens karaktär av reliktföreteelse. Men om man försummar att efterfråga sedens ålder och ursprung, skulle man lätt kunna göra sig skyldig till en felbedömning, enär just genom detta efterfrågande — till skillnad från vad som inom folklivsforskningen brukar vara vanligt — väsentliga upplysningar stå att få.

Vi återvända därför till Tuve och Mollösund. Dåvarande kyrkoherden Arvid Ådahl i Backa pastorat, dit Tuve hör, har på min förfrågan meddelat, att han införde "trospsalmen" i pastoratets kyrkor 1928 efter förebild från Slöinge, där prosten Erik Nordblom tidigare infört seden efter förebild från Mjällby i Blekinge, där bruket tillämpats av kyrkoherde Carl Adrian. Ådahl meddelade även att "trospsalmen" förekommer i Torestorp och Öxabäck i Västergötland, där den införts av dåvarande komministern David Granstam.²

Beträffande Mollösund kunde nuvarande komministern, William Fägerhall, icke upplysa när sången införts. En förfrågan hos förre komministern i Mollösund, nuvarande kyrkoherden i Morlanda, Eric Tange, gav till resultat

² Meddelat av K. A. Ådahl muntligen 21. 3. 1956.

upplysningen att seden införts av hans företrädare, nuvarande kyrkoherden i Bro, Gunnar Siverbo³, vilken i sin tur på förfrågan meddelade, att han införde seden i Mollösund 1939.⁴ Även han har fått idén från prosten Erik Nordblom i Slöinge, vilken begagnade denna församlingssång i pastoratets båda kyrkor, Slöinge och Eftra.

En förfrågan hos prosten Erik Nordblom har resulterat i meddelandet att han införde bruket i sitt pastorats kyrkor i början av 1930-talet efter förebild från Mjällby i Blekinge. Från Slöinge har kyrkoherde Henrik Norborg — vilken vid en installation i Slöinge observerat bruket — senare överfört det till Torestorp.⁵

Då den bristande detaljöverensstämmelsen mellan Adahls och Nordbloms uppgifter är för sammanhanget oväsentligt och lätt torde kunna förklaras såsom ett minnesfel hos den ene eller den andre, och då sålunda alla uppgifter direkt eller indirekt peka tillbaka på framlidne kyrkoherde Carl Adrian i Mjällby, har jag begärt upplysningar av hans son, kyrkoherde Samuel Adrian i Båstad. Denne meddelar följande: "Sommaren 1911 befann sig min fromma Mor, som ännu lever (87 år gammal) i Norrköping en tid. Vid en gudstjänst i Hedvigs-kyrkan där kom dessa ord för henne under trosbekännelsen: 'Hjälp oss att' etc. Vid hemkomsten bad hon sin make, min Far, att han skulle låta införa denna bönehymn i Högmässan i sin kyrka i Mjällby. Så skedde ock några år därefter, och under hela Fars tid 1912—1949 sjöngs denna bönehymn så i Fars kyrka, såvida icke ibland i stället nuv. ps. 31: 1 sjöngs. — Jag vet ingen kyrka mer än Mjällby, där denna bönehymn så användes. I st. för: 'O, Gud, förbarma Dig' sjöngs dock endast AMEN (på samma sex toner, som 'O, Gud, förbarma Dig'), eftersom 'O, Gud, förbarma Dig' ju nyligen sjungits i Högmässan 3 gånger."⁶

Vårt "relikt från reformationstidevarvet" har sålunda kunnat föras tillbaka på en enda, isolerad och i sen tid inträffad händelse. Om ett halvsekel hade "trospsalms" ursprung sannolikt icke kunnat fastställas, i vilket fall man hade varit hänvisad till antagandet, att traditionssamband förelåg med reformationsårhundradet.

Källor och litteratur:

Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571 utg. Samfundet pro fide et christianismo. Uppsala 1932.

Den svenska kyrkohandboken 1614, 1693, 1811.

J. Pettersson, Kyrkominnen. Band I—VII. (Handskrift.)

Johan Pettersson

³ Brev från Eric Tange 10. 2. 1956.

⁴ Brev från Gunnar Siverbo 6. 4. 1956.

⁵ Brev från Erik Nordblom 12. 6. 1956.

⁶ Brev från Samuel Adrian 26. 6. 1956.

Ett Vadstenabreviarium

Breviarium Lincopense trycktes i Nürnberg år 1493. Ett exemplar av detta breviarium, som tillhör Uppsala Universitetsbibliotek, är försett med ett antal handskrivna korrigeringar i de båda kapitlen Suffragia in feriis ad matutinas och Suffragia ad vespervas. I suffragium de angelis vid matutinen är antifonen Angeli archangeli överstruken och i högra marginalen är en annan antifon Angeli domini tillskriven.¹ Hela suffragium de patronis är överkorsat.² Mellan suffragium de apostolis och de sancta Birgitta är en hänvisning antecknad: De sancto Augustino et Katerina queratur in libri huius fine.³ I suffragium de angelis för vespern är antifonen Angeli domini överstruken och i högra spalten är en annan antifon Michael prepositus tillskriven.⁴ Hela suffragium de patronis är överstruket.⁵ Mellan suffragium de apostolis och de sancta Birgitta finnes i högra marginalen anteckningen: De sancto Augustino et sancta Katerina vt habetur in fine libri.⁶ Genom dessa korrigeringar har en lokal anpassning av usus lincopensis skett.

I Vadstena kloster följdes usus lincopensis.⁷ Härvid har man dock att räkna med vissa modifikationer, och det är värt att pröva, om det är modifikationer av denna art som föreligga i Uppsalaexemplaret av Breviarium Lincopense. En undersökning av suffragia i Vadstenahandskriften C 450 visar, att suffragium de patronis med katedralens patroner Petrus och Paulus saknas. I överensstämmelse härmed är detta överkorsat i det tryckta breviariet. I C 450 har suffragium de sancto Augustino sin plats mellan suffragium de apostolis och suffragium de sancta Birgitta. Vadstena tillhörde ju Ordo sancti Augustini sancti Salvatoris nuncupatus. I det tryckta breviariet är det, som ovan nämnts, på denna plats man infört hänvisningen: De sancto Augustino et Katerina queratur in libri huius fine. Slutligen har C 450 vid suffragium de angelis ad matutinas antifonen Angeli Domini och vid suffragium de angelis ad vespervas antifonen Michael prepositus. I överensstämmelse härmed ha korrigeringarna i det tryckta breviariet skett.

Uppsalaexemplaret av Breviarium Lincopense är alltså ett exempel på, hur usus lincopensis anpassades efter Vadstenap Praxis och kan karakteriseras som ett Vadstenabreviarium.

Bengt Strömberg

¹ Fol. 16va.

² Fol. 17ra.

³ Fol. 17ra.

⁴ Fol. 17va.

⁵ Fol. 17vb.

⁶ Fol. 17vb.

⁷ Regula Salvatoris cap. 26.

Kyrklig skrud och prydnad 1956

Under de första veckorna av året 1956 framlade de sakkunniga sitt förslag till restaurering av Uppsala domkyrka. Då jämnt två veckor återstodo av året, publicerades Kungl. Byggnadsstyrelsens förslag till att ett principbeslut skulle fattas av regeringen om domkyrkans yttre och inre restaurering. Det sista var ett nytillskott till debatten. Tidigare hade det i första hand gällt exteriören, som – i varje fall på ritbrädet – grundligt hade behandlats av 1937–40 års kommitté och vidare varit föremål för två pristävlingar, vilkas resultat hade framlagts 1947 och 1950. Året därpå, alltså 1951, tillsattes en ny kommitté, som även skulle utreda förutsättningarna för en antikvarisk restaurering. De tidigare förslagen hade varit rent arkitektoniska. Bakom 1951 års kommitté låg också avlägsnandet av domens zetterwallska cementprakt och de numera nästan herostratiskt ryktbara ”skyddsarbetena”, som i själva verket ingenting annat är än en ombyggnad av hela sydfasadens kleristoriemurar och strävsystem. Det 1956 framlagda förslaget vill icke binda stilutvecklingen vid en viss fas i kyrkans byggnadshistoria utan knyta samman olika skeden till en enhet. Att resultatet icke kan verka övertygande, torde bero på uppgiftens högst intrikata karaktär med utgångspunkt från de givna förutsättningarna samt att det sammanbindande elementet skulle bära vår egen tids prägel, hur den nu kan te sig, då det gäller gotiska domkyrkor. Såsom en kritiker i dagspressen påpekat, måste den slutliga lösningen bli av både arkitektonisk och antikvarisk art.

Det är karakteristiskt, att vår främsta kyrkoarkitektoniska fråga kom att börja och sluta året, ur kyrkokonstens synpunkt sett. Hela året har även i övrigt själva arkitekturen dominerat debatten på kyrkokonstens område. Det är icke längre i första hand fråga om kyrkans utsmyckning eller prydnad, som är brännande, utan frågan om att överhuvud kunna uppföra kyrkor och skapa kyrkorum för nybildade pastorat och för församlingar, där befolkningstillväxten och bebyggelsens utbredning över nya områden skapa problem, som icke kunna lösas utan tillgång till verkliga kyrkorum med möjlighet till regelbundet gudstjänstfirande. Årets uppgifter ha därför gällt såväl församlingskyrkor i egentlig mening som småkyrkor i storförsamlingarnas perifera delar. Teoretiskt ha problemen behandlats i Stockholms Domkapitels principuttalande med anledning av förslagen till kyrkor i Farsta och Skarpnäcks nybildade pastorat och vidare vid konferenser och studiedagar i Uppsala, Sigtuna och Göteborg. Genom bidrag från K. Maj:t bereddes också tre svenska deltagare möjlighet att bevista den stora kyrkobyggnadskonferensen i Karlsruhe i september månad. Vad en svensk besökare i första hand fäste sig vid, var den centralt teologiska uppläggnings av problemen vid de tyska debatterna. Samtidigt kunde man konstatera, hur olika frågeställningarna äro vid en jämförelse mellan Tysklands evangeliska landskyrkor och Svenska kyrkan. I Tyskland går skiljelinjen mellan lutherskt

och reformert tvärsigenom den evangeliska kyrkan, vilket skapar ett problemkomplex, som är oss alldeles främmande. De nyuppförda kyrkobyggnaderna ge också icke sällan exempel på en extremism och experimentlusta, som måste bli oss främmande.

Stockholms Domkapitels uttalande gav genom biskopens ingripande ett positivt resultat. Vid utformningen av Farsta kyrkas inre har ett samarbete inletts mellan arkitekt, präst och kyrkomusiker. Härigenom kunna de liturgisk-musikaliska synpunkterna beaktas redan vid kyrkobyggnadens utformning på ritbord och i modell. Det är ett handlingsprogram, som borde bli normgivande för allt kyrkobyggande, det må gälla församlingskyrkor eller småkyrkor. Särskilt i storstädernas ytterområden vänta i framtiden en mängd kyrkobyggnadsproblem på sin lösning. Här krävs icke endast tekniskt kunniga och idérika arkitekter, utan även arkitekter med kunskap om kyrkan och dess gudstjänst. Intresset för dessa ting har också börjat väckas, och ett samarbete mellan arkitekter, bildkonstnärer och teologer bör kunna ha goda förutsättningar att bli förverkligat. Undertecknad har fått en positiv syn på frågan vid några föreläsningar och diskussioner under året, dels på Konsthögskolan, dels på institutionen för arkitektur på Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg. Det stora problemet för den närmaste tidens arbete på kyrkobyggandets område är att finna kyrkligt och liturgiskt orienterade arkitekter, villiga att samarbeta med teologer, som i sin tur ha kunskap om och förståelse för arkitektur och bildskapande.

Lidingö i januari 1957.

Ragnar Stenberg

Svenskt körarbete 1956

För de svenska kyrkokörerna är Rikskyrkosångshögtiden i Visby 15–17 juni den betydelsefullaste händelsen. Anslutningen från körerna var så pass stor, som man rimligen kunde taga emot i Visby, vilkens lokalkommitté uträttat ett berömvärt arbete för att kunna taga emot deltagarna. De verksamaste krafterna inom denna kommitté var förutom biskop Anderberg, som ägnade högtiden både stort intresse och nedlade ett stort mått av arbete, domkyrkoorganisten Ludvig Siedberg och hans sekreterare, pastor L. M. Holmbäck.

Det kyrkomusikaliska fick ett på det hela taget mycket lyckat förlopp. Rikskören hade delats upp på fyra avdelningar, vilket visade sig vara till fördel för det konstnärliga utförandet av programmet. Som dirigenter för de olika avdelningarna fungerade utom Ludvig Siedberg David Ahlén, Gustaf Carlman och Rudolf Norrman.

Det var emellertid ej endast rikskörens prestationer, som ådrog sig berättigat intresse. Visby domkyrkokör och Engelbrekts kyrkokör hade slagit sig samman för att utföra ett par hymner i inledningsgudstjänsten, som under Siedbergs ledning gav mycket gott resultat. Sjuhäradsbygdens körförbund under ledning av Evert Holmgren sjöng sedan Schütz' Jag är det sanna vinträdet, Bernhard Sönerstedt en konsert för baryton, Kristianstads och Hässleholms kyrkokörer under Lars Kardells ledning ett tredje Schütznummer, Cantate Domino. Engelbrekts kyrkokör under David Ahléns ledning avslutade denna konsert med Bachs Christ lag in Todesbanden.

Konserten med svensk musik tilldrog sig stort och berättigat intresse. Det hela började med Otto Olssons Psalmus 110, senare kom ett verkligt modernt verk: Lars Erik Larssons Missa brevis (Sala kyrkokör under Henrik Jansson). Och så fortsatte det hela.

Ett par ord bör ägnas den liturgiska musiken. Två körer, Krylbo koralkör under Ulla Wallin och Gamla Upsala kyrkokör under Sten Carlsson gav goda prov på gregoriansk sång i de morgonböner, där de medverkade.

Söndagens högmässor i de gotländska kyrkorna är ett särskilt kapitel. Dels vill man peka på den glädje, med vilken körerna togs emot, dels den glädje, varmed de olika körerna gav sig i väg till sina kyrkor. Det kanske blev högtidligast i Visby, men hjärtligheten kom säkert till bättre uttryck i landsbygdskyrkorna.

Det bestående intrycket av denna kyrkosångshögtid är, att de svenska kyrkokörerna tack vare ett energiskt arbete från körledarnas sida blir allt mer skickade att fylla sin uppgift. Många nya uppgifter kommer dem också till del. Den liturgiska musiken blir omhuldad som aldrig förr, åtminstone icke på långa tider och icke under den nu levande generationen. Det är det arbete, som begyntes av KSV i slutet av förra århundradet och början av detta, som kan sägas bära frukt. Visst har andra utanför KSV hjälpt till, men äran att ha varit den som börjat med arbetet, den är och förblir KSV:s.

Mycket nytt inom körområdet kommer till. Här diskuteras körens plats i kyrkorummet, här diskuteras olika moment i gudstjänsten, där kören kan medverka, man kan nämna alternatimsången. De nya förslagen till aftonsång och andra mindre gudstjänster visar hän mot ytterligare nya områden, där körerna kan göra insatser.

Sådant sker också runt om i landet. Om Stockholm någon gång kommer först så blir det i allmänhet endast vid någon enda kyrka, som detta nya föres fram. Men sedan sprider det sig fort nog ut i landet. Kanske oftast först i städerna, men många exempel på viljan att vara med även från den rena landsbygden gives.

Nykompositionen av hymner för körerna fortsätter i raskt tempo. Förutom de nu gamle, Otto Olsson, David Wikander, vilkas hymner och sånger gärna förekommer på programmen, har nya namn dykt upp. För att börja

med de äldre, så är säkerligen Jakob Nyvall, Waldemar Ahlén, Daniel Olson gärna sjungna. Kanske kunde fler nämnas, men de nämnda torde höra till de mest sjungna. Till samma grupp får man kanske också räkna Albert Runbäck, vars förmåga att finna på utomordentlig körmusik för även de minst avancerade körerna icke tycks sina. Men här finns också yngre. Valdemar Söderholm, Gottfrid Berg kan börja representera de yngsta, trots att de till levnadsåren kanske inte är så unga längre. Thyrestam nöjer sig inte med att bara titta på sina gamla kompositioner, där kommer då och då nytt av hans penna. Inom kyrkomusikernas egna led har vi så ett ännu yngre garde. Rudolf Norrman kan gärna räknas dit, och sedan fortsätter man med Lars Edlund, med Lennart Hedvall, som hör till de allra modernaste, om man får nöja sig med att inte närmare utveckla vad detta betyder. Men det finns ju också andra, vars kompositioner sjungs med glädje. Torsten Sörenson, Hilding Hallnäs är ett par sådana exempel. Men det finns kompositörer, som inte egentligen kan räknas in bland kyrkomusikerna, som åstadkommer förnämliga kyrkomusikaliska kompositioner. Den förut nämnde Lars Erik Larsson är en. Hilding Rosenberg får man inte förglömma. Det är givetvis vanskligt att i en sådan här uppräknings få med alla, som borde nämnas. Här är prästen G. Bjarnegård, som berikar våra köror med fyndiga, välgjorda hymner, som icke bör glömmas. De här nämnda torde vara de, som flitigast sjungits under det år som gått.

Körernas repertoar omfattar ju även mycket av den klassiska hymnsången. Förtjänstfulla utgåvor av sådan musik har kommit tidigare, och alltfört tycks fynden i Uppsala universitetsbibliotek bli föremål för bearbetning. Det finns säkert mycket obearbetat kvar. För året kan nämnas Bo Lundgrens utgåva av Chr. Geists Laudet Deum med gloria. Ytterligare är på väg. Våra vänner tyskarna och även danskarna har börjat intressera sig för dessa fynd.

Som ett litet totalomdöme av svenskt kyrkokörväsen kan fortfarande sägas, att det sjuder av verksamhetslust inom kyrkokörerna, bland deras ledare. Och det allra bästa är, att verksamheten, så vitt det går att döma, går i rätt riktning, mot ett fördjupande och förinnerligande, mot en allt mer utpräglad önskan att tjäna.

Sten Carlsson

Recensioner

Alpirsbacher Antiphonale. Die Vesper. Bearbeitet und herausgegeben von Friedrich Buchholz. 103 s. 1956. C. L. Schultheiss, Tübingen.

Ledaren för Alpirsbacher-kretsen, den oförtröttlige Dr. Friedrich Buchholz, har utgivit en ny upplaga av vespern, med tysk text underlagd. Den föregående upplagan från år 1938 har nu fullständigats med cantica-antifoner för söndagarna efter epifanias och trefaldighet, en samling responsoria prolixa samt kollektböner för söndagarna efter epifanias och trefaldighet. Med denna reviderade upplaga säger doktor Buchholz att vespern har fått sin slutgiltiga gestalt, men tillägger försiktigtvis "vorläufig". Själva vespern har så till vida utvidgats att den nu upptar liksom Antifonale monasticum fyra mot tidigare tre psalmer, och efter textläsningen har infogats responsorium för varje dag. Hymnerna ha omarbetats av R. A. Schröder, på ett, som det synes en utlänning, förnämligt sätt.

Ett ingående studium av denna upplaga är mycket lärorikt. Problemet att lägga modersmålets text under den gregorianska koralen är ju i åtskilliga avseenden detsamma för olika språk. Även om doktor Buchholz eftersträvat att bevara antifonernas texter och melodier på sina tidigare platser har han dock ofta nödgats både uppsöka nya texter och att placera antifonerna i nya sammanhang. Ej sällan hämtar han texten ur den följande psalmen men tillåter sig därvid understundom friheten att omställa eller i någon mån bearbeta texten. Allt detta är ofta nödvändigt om man skall kunna nå goda resultat. Så vitt en med tyska språket endast

något förtrogen vågar döma därom flyter musiken väl och ledigt.

Intressanta är vissa "arkaiserande" drag. I den doriska tonen har b-et oftast uteslutits, så som numera är vanligt inom romerskt bruk. I tredje psalmtönen meddelas den gamla melodien med tuba på h, ett kärvt och tilltalande bruk.

För den som inte tvekar inför den gregorianska koralnotationen utgör denna utgåva en källa till ett givande och intresseväckande studium. Alpirsbachs-kretsen är att lyckönska till det imponerande arbete, som dess ledare fullbordet i de båda delarna: Laudes år 1953 och Vesper 1956.

A. A.

Corbinian Gindele: Gregorianisches Chordirigieren. Regensburg 1956. Pustet Verlag. 64 s. 3: 40 DM.

Författaren är livligt övertygad om nödvändigheten av att dirigera den gregorianska körens sång. Han blir lyrisk när han talar därom: "Den dirigerande handen verkar såsom en solstråle, som fördriver dimmorna och frilägger det gregorianska sångens sköna land." Han ger därför ur egen erfarenhet många råd, som också den har gott att observera, som icke kan dela hans uppfattning om nödvändigheten eller t. o. m. lämpligheten av att dirigera bönesången. Framför allt har han kloka ord att säga om den gregorianska sångstilen, om nödvändigheten att hålla samman vad som hör ihop, om rytmen, om tonens längd, om den rytmiska intensiteten, om tempo och styrkegraden.

A. A.

Henrik Glahn: Melodistudier til den lutherske salmesangs historie från 1524 til ca 1600 I, II. 294 + 74 s. Köpenhamn, Rosenkilde og Bagger 1954.

I sin doktorsavhandling har Dr Glahn gjort melodimaterialet i Thomissøns psalmebog av år 1569 (utgiven i faksimiletryck 1933) till föremål för ett ingående studium. Ett viktigt förarbete har visserligen härvidlag gjorts av danska forskare, främst av Severin Widding. Men den noggranna genomgång av materialet, som Glahn företagit har givit värdefulla resultat, som böra beaktas på denna sida sundet, då så många av de föreliggande koralmelodierna äro gemensamma för danska och svenska reformationstiden genom det gemensamma tyska upphovet.

Thomissøns psalmbok innehåller vid pass 220 melodier, av vilka största delen, ungefär 145 kunna föras tillbaka på tyska evangeliska källor. Författaren har efter en mycket ingående genomgång av olika möjliga tyska källor funnit att Thomissøns verk äger kompilarisk karaktär, ett helt komplex av källor träda i dagen. Blott 43 melodier har kunnat konstateras äga en noggrann överensstämmelse med de tyska förlagorna. De många varianterna inom den tyska kyrkosången under reformationstiden, som framlagts visa att det rätt ett intimt släktskapsförhållande mellan dansk och lågtysk tradition.

Ofta är melodiformerna hos Thomissøn dock självständiga, ha icke kunnat generellt förklaras. I jämförelse med den omedelbart föregående danska melodikällan, Hans Taussens Psalmebog 1568, som mekaniskt avtryckt Babsts melodiformer, är Thomissøns psalmbok en källa av första rang.

Thomissøn upptar även en del gregorianskt stoff, som ävenledes har stort intresse för en svensk läsare, då synbar-

ligen ett samband finnes mellan de danska och svenska samtida sångerna. Texterna äro till exempel helt gemensamma i översättningarna av det troperade Kyrie Gud Fader allsom högeste tröst, som upptages i Hög och Bjuråkers handskrifterna. Glahn har här — vad texten angår — påvisat dess likhet med formen i den Mecklenburgska mässordningen 1540, alltså en lågtysk förlaga. I Danmark har denna trop emellertid haft en helt annan användning än i den svenska kyrkan. Thomissøn anvisar den för pingstdagarna och intill jul och efter kyndelsmessa intill påsk. Hög och Bjuråker endast för trinitatisfesten. I Sverige försvann det troperade kyriet totalt.

I fråga om påskkyriet konstaterar förf. melodiska överensstämmelser mellan Thomissøn och de citerade källorna från ärkestiftet och självständighet gent emot tyska, och sluter säkerligen därav med all rätt till att sådana självständiga småvarianter är uttryck för en äldre nordisk tradition. Här måste man dock minnas att i varje fall för Sveriges del, varierande stiftstraditioner funnos, som bevarades långt in på 1600-talet. Man kan alltså ej tala om en enhetlig svensk, ännu mindre enhetlig nordisk tradition på detta område.

Intressanta skiljaktigheter mellan svensk och dansk tradition föreligger i fråga om urvalet av ordinariemelodier. Thomissøn har tre kyrietroper: för jul, påsk och tiden pingst—advent; kyndelsmessa intill påsk.

Den samtida musikhandskriften C 505, som Bohlin daterat till tiden mellan 1568—77, har fem kyrien: enligt de gamla titlarna: In summis, In simplicibus, Dominicale, Ad paschatos och Pentecostes Kyrie. Intet av dessa är troperat och den gamla fördelningen på kyrkoåret är bibehållen. Även om en viss påverkan sålunda skett från Danmark visar den utgående reformations-

tiden i Sverige starkare beroende av inhemsk från medeltiden nedärvd musikalisk och liturgisk tradition liksom en större rikedom av melodier.

En intressant iakttagelse kan göras beträffande påskantifonen *Regina coeli*, som dyker upp i Sverige för första gången i den ovan citerade handskriften C 505, med en text som synbarligen är beroende av dansk förlaga: Thomissøn eller Jespersøns gradual av år 1573? Den återfinnes därefter i en hel del handskrifter från Linköpings stift härstammande från 1600-talets första årtionden, i 1623 års *Liber cantus*, samt i Kalmarhandskrifter, t. ex. i Leimontinus koralbok (i såväl den del som skrivits 1675 och i tillägget från 1690-talet). I en del av linköpingshandskrifter förekommer en ny latinsk version, som enligt en uppgift som Dr Glahn älskvärt meddelat mig, emanerar från Hermann Bonnus tryckt i dennes *Geystlike leder*, i ett tillägg från år 1543. Texten upptogs i Hans Tausens danska psalmbok 1553, möjligen redan 1544. Även om sålunda texten skulle kunna ha hämtats ur danska källor, föreligger musiken först i Lossius *Psalmodia* 1561. Det vill därför synas sannolikare att de svenska källorna hämtat denna nya latinska version direkt från Tyskland. Denna påskantifonens förekomst i svenska källor är värd en egen undersökning.

Dr Glahns avhandling har mycket att ge en svensk läsare och den som vill studera det reformationstida koralbeståndet i Nordens källor kommer icke förbi detta omsorgsfulla arbete.

A. Adell

Laurentius Petris handskrivna kyrkoordning av år 1561, utgiven med inledning av Emil Färnström.

Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 34. 201 s. 1956, Diakonistyrelsens förlag. 15 kr.

Genom S. Kjellerströms undersökningar, publicerade 1940, har tillkomsten av den första svenska fastställda kyrkoordningen av år 1571, som bär Laurentius Petris namn, klarlagts. Fler-talet av de fakta, som markera den långa vägen fram till det slutliga, sent erhållna godkännandet av ärkebiskopens mödor, äro publicerade. Den viktigaste av dessa tidigare förlagor, den handskrivna kyrkoordningen av år 1561, har tidigare publicerats av Otto Ahnfeldt år 1893. Genom E. Färnströms försorg har denna handskrift nu på nytt gjorts tillgänglig i en förebildligt noggrann utgåva efter den enda kända källan, som förvaras i Linköpings stiftsbibliotek. I sitt förord redogör utgivaren även för de divergenser, som föreligga mellan 1561 och 1571 års upplagor. Den senare uttrycker sig tydligare och betonar starkare sådant som förvisso under tiden kommit att framstå som nödvändigt. I fråga om nattvarden betonas 1571 sålunda starkare att den skall celebreras som verklig kommunion icke blott som skådespel. Den tryckta kyrkoordningen inskärper kraftigare att barndopet icke får uppskjutas för länge. År 1571 förtydligas att barn skola vara nio eller åtminstone åtta år vid sin första nattvardsgång. Samtidigt göres tillägg om prästens egen kommunion, som inskärpes; försummar han detta kommer det sockenfolket till förargelse. Färnström erinrar här också om orden i Hypotyposis att det "är en känd sak att några präster vid nattvardsgång utdela de heliga håvorna till nattvardsgästerna utan att själva undfå dem. Eftersom detta gör ett intryck av fullständig likgiltighet och ringaktning beträffande fromhetslivet, kan det alls icke gillas.

Hur skall vidare prästen kunna övertyga andra om att nattvarden bör flitigt brukas, när han själv försmår dess bruk.”

Till det som tillkommit mellan åren 1561 och 1571 kan också antecknas en detalj ur anvisningarna för sången i kyrkan. Det gäller bestämmelsen att man under fastan i stället för Halleluja sjunger *Laus tibi Domine*.

Inte minst denna jämförelse mellan 1561 och 1571 års kyrkoordningar gör Färnströms utgåva värdefull. Man får ett intryck av i vilken riktning utvecklingen under tiden rört sig.

A. A.

*Hilding Pleijel: Gamla utfärds-
tal från svenska bygder. Medde-
landen från Kyrkohistoriska arki-
vet i Lund 11. Lund 1956 24 s.
2: —.*

Den medeltida likvigningen förändrades till sin innebörd genom reformationen, men bibehölls trots förbud i Västerås 1544. Typiskt är att sedan likvigningsbönen från 1529 års handbok ströks år 1557 infördes den i 1567 års bönbok som en eftergift för den folkliga traditionen. I 1686 års kyrkolag förbjödes prästerna att resa hem till gårdarna för att utsjunga liken eller göra utfärdspredikan. Förbudet väckte förbittring. Bönderna klagade att deras lik fördes till jorden såsom oskäligen djur.

När prästerna icke kunde komma, började lekmän att anlitas för uppdraget. Huru detta i detalj gått till och huru de tal voro beskaffade, som därvid lästes upp har Pleijel återgivit i sin lilla skrift, en mycket intressant skrift med vittnesbörd från det levande livet ute i församlingarna. Utfärdstalen som återgivas härstamma från tiden 1832—1930. Det sista talets författare,

en lantbrukare från Växjö stift avled år 1956. Det ger en antydning om huru segt kristliga sedvänjor kunna leva kvar.

A. A.

*Bengt Stolt: Kyrkorestaurering.
Några funktionella synpunkter.
148 s. Stockholm 1957, Diakoni-
styrelsens bokförl. 11 kr.*

Det är uppfriskande med den bok, som Stolt här framlagt. Han är en starkt kyrkligt intresserad lekman: fil. dr, docent i matematik, men väl förtrogen med livet i den kristna församlingen i vårt land. Han vet hur gudstjänsten fungerar, och har därför en hel del sunda synpunkter på själva kyrkorummet och dess utgestaltning för att denna bäst skall tjäna sitt syfte: att omsluta en församling i funktion. Han är vidare grundligt beläst på kyrkonstens skilda områden, har en genom självsyn grundad kunskap om kyrkorna och genom deltagande i restaureringar, framför allt i framtagande av gamla målningar, kommit till en väl grundad uppfattning om huru restaureringar kan och bör ske och hur de inte skall ske. Allt detta framlägger han i denna skrift, som därtill har förtjänsten av att vara mycket vackert illustrerad.

Det är en högst aktuell och nyttig bok.

Naturligtvis kan man på en eller annan punkt hysa andra synpunkter än förf. Dit hör frågan om huru de stora 1800-talskyrkorna skola behandlas vid restaurering, i synnerhet då dessa efter nutida förhållande äro på tok för stora för den nuvarande församlingen och den nuvarande kyrksamheten. Förf. citerar med gillande omändringen i Högbj, utanför Mjölby, och i Kastlösa på Öland. Båda två ändringarna ha ur funktionell synpunkt betydande för-

tjänster. En invändning kan dock göras: exteriören och interiören stämmer inte längre samman. Det måste vara något av en chock att finna en 1800-tals kyrka, som på långt håll annonserar inte bara sin existens, utan också sin typ, invärtes vara en romansk hallkyrka. Men problemet är svårlöst.

Förf. menar att celebrerandet av mässan mot församlingen är en tillfällig romersk katolsk modefluga av tvivelaktigt värde. Det omdömet är väl inte alldeles säkert grundat. Otivelaktigt har detta bruk stora religiösa värden för den församling som vill deltaga i mässan. Men bruket ställer stora krav på celebranten.

Ett litet fel: förf. säger s. 75 att det kan vara önskvärt att någon gång kläda av altaret dess dukar och låta en fint huggen altarskiva komma till sin rätt och att detta sker bl. a. i Söderköpings S:t Lars under passionstiden eller på långfredagen. Tyvärr stämmer detta icke med fakta. Det enda som då saknas är antependium. Dukarna kan här svårligen avvaras, då altaret saknar altarskiva, som ersatts på 1800-talet? med träbeklädnad.

Sådana obetydliga invändningar förminska icke bokens värde. Så mycket mindre har recensenten anledning till att opponera, som han tidigare själv framfört i stort samma synpunkter. Det gläder honom om en concensus i dessa frågor kan växa fram.

A. A.

Psalmvesper för adventstiden. Enligt förslag till alternativt aftonsångsritual. Diakonistyrelsens bokförslag.

Påpassligt har förslaget utgivit den musikaliska bilagan till E. Palmers nya förslag till adventsvesper. Bilagan, som saknar författarangivelse, bygger helt

på förslaget men vidtar dock åtskilliga ändringar gent emot förlagan. Ingångsversiklarna avslutas sålunda med ett tillagt Halleluja, vilket otivelaktigt är en fördel, med hänsyn till den använda versikeltonen med dess subsemitonala tuba. Ifrågasättas kan dock om man under hela adventstiden bör bruka Halleluja och icke under den senare delen, med dess fastekaraktär utbyta det mot Lov vare dig Kriste, ärans konung. Musikbilagan upptar ett Benedictamus med ett Halleluja, som såväl prästen som församlingen sjunga. Förslaget har ett församlingens trefaldiga Halleluja, prästen intet.

I psalmrecitationen inom den responsoriala formen har antifonmelodin hämtats ur söndagens prim för påsktiden, varvid man nödgats medtaga endast början av den föreslagna antifontexten: Se din konung kommer till dig samt de avslutande Halleluja, medan mellanledet uteslutits. Detta visar vanskligheten att först definitivt fastslå texten och därefter anpassa text därtill. I responsoriet som ansluter sig till textläsningen har upptagits den melodi i hypolydisk tonart, som i completoriet brukas för påsktiden. Medan Palmer låter församlingen svara i ett omkväde: Från släkte till släkte varar din trofasthet, upprepar församlingen enligt bilagan ett dubbelt Halleluja, medan det i textförlagan upptagna responsum uteslutes.

Till koralformens psalm ur sv. psb. (223) har mycket fyndigt ordnats att psaltarpsalmen nr 24 arrangerats på dorisk ton med finalis som slutar på D. Detta förutsätter givetvis att sv. psb. sjunges en ton lägre än den är noterad i koralboken. Psaltarpsalmen är underlagd på ett förebildligt sätt. Däremot har underläggandet av psaltarpsalmen nr 72 icke gjorts på ett tillfredsställande sätt, i det att verserna sammanförts två och två. Härigenom kommer varje

halvvers — musikaliskt — att bestå av en textlig helvers. Härigenom kommer den hebreiska parallellismen i psalmen att försvinna.

Till magnificat föreslås antifonen på 1:a i advent vid vesper: Ne timeas Maria, översatt: Frukta icke Maria. Invändning mot själva underläggandet måste göras. Initialfiguren med dess kvartsprång G-c (eller i transponerat läge: F-b) följer regeln att betonad stavelse lägges under kvartsprånget.

Ett par tryckfel vanpryder trycket. I psalm 89 har ordet *ett* utfallit i versen: "Jag har slutit ett förbund" och i psalm 72 har versen: "Dig frukte man" blivit: "Dig fruktar man."

Det vore förvisso av stort värde att flera musikförslag till de framlagda psalmvesprarna såge dagen, så att man kunde bilda sig en uppfattning om i vilken mån dessa vespror kan väcka intresse också för nykomposition.

A. A.

Bengt Strömberg, Den pontifikala liturgin i Lund och Roskilde under medeltiden. Lund 1955. (Studia theologica Lundensia 9.)

Utgångspunkten för författarens arbete är två bevarade pontifikalen i handskrift, som tillhört den medeltida danska kyrkoprovinsen. Det ena har tillhört ärkebiskop Birger Gunnersen i Lund. Ärkebiskopens kansler Adser Pedersen har gjort vissa anteckningar i handskriften, som dessutom innehåller statuter, utfärdade av ärkebiskop Andreas Sunesen (död 1228). Det andra pontifikalet har tillhört domkyrkan i Roskilde. Detta framgår av formuläret för nunnevigning, som innehåller namnet på ett kloster i denna stad, nämligen Sancta Maria. Roskildepontifikalet, som är något yngre än det från Lund, kan dateras till 1500-talets första decennier.

Författaren har dessutom funnit ett exemplar av det 1497 tryckta romerska pontifikalet, vilket av anteckningar att döma använts i Lund. Den ovan nämnde Adser Pedersen har nämligen infört vissa moment från lundapontifikalet, varigenom man fick en liturgisk handbok, som författaren betecknande kallar pontificale romano-lundense.

Grundstommen i de båda pontifikalena från Lund och Roskilde utgöres av tyska inslag. Under 1100-talet genomgick den danska kyrkan en nyorientering i form av inflytande från Frankrike, för pontifikalets vidkommande främst från Reims. Förbindelsen har förmedlats av ärkebiskop Eskil eller den remensiske vigbiskopen Fulko, som besökte Danmark.

Under senmedeltiden infördes nya moment i nästan alla liturgiska formulär. Så är också fallet i de av författaren utgivna pontifikalena. Dessa nytillskott härstamma från ett av den tyske vigbiskopen Egidius av Byedborch utgivet pontifikale vid 1400-talets början.

Genom den ovannämnde Adser Pedersen erhöi ritus lundensis sin sista medeltida utformning. I lundapontifikalet har han infört notiser från pontificale Romanum 1497, genom vilka den lundensiska traditionen närmade sig den romerska. Samme skrivare har emellertid även gjort vissa ändringar i det romerska pontifikalet efter lundapontifikalet. De båda handböckerna voro således avsedda att användas parallellt.

Författaren har låtit trycka texten till de båda pontifikalena. Editionen är mönstergillt gjord. Tack vare fynd i samband med vidsträckt forskning resor på kontinenten och i England har författaren lyckats sätta in de båda handskrifterna i sitt stora allmän-europeiska sammanhang. Den översikt, som författaren ger, har betydelse även för

liturgin i Nordens övriga länder, enär det är sannolikt, att samma kontinentala influenser påverkat den pontifikala liturgien inom exempelvis provincia Upsalensis.

Genom detta arbete har författaren givit ett verkligt betydelsefullt bidrag till kännedomen om den pontifikala liturgien i Norden. Detta bidrag är också det första i sitt slag, om man undantager författarens uppsats "Rening av kyrka och kyrkogård" i denna tidskrift 1950. De nu utgivna pontifikalena äro de enda helt bevarade från hela Norden. Editionen är särskilt värdefull för forskningen, eftersom inalles högst ett 20-tal medeltida pontifikalen föreligga i tryck.

Hilding Johansson

Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel und Basel. Band 5: Gesellschaften—Hayne.

Av det stora tyska uppslagsverket, som började utgivas 1949, har nu femte bandet punktligt fullbordats. Bland artiklar av större omfång och intresse kan nämnas Bruno Stäbleins "Gloria in excelsis Deo", "Graduale" och "Gregorianik". Att man under den stora artikeln "Jos. Haydn" också finner namnet Jens Peter Larsen är inte annat än väntat.

G. Z.

Kyrkosångens Vänner

KSV:s centralkommitté har hållit årssammanträde i Stockholm den 3 jan. under Biskop G. Auléns ordförandeskap.

Med anledning av Collegium Musicums snart utkommande häfte, innehållande en del reviderade koraler, koncentrerades förhandlingarna omkring detta. Man förvånade sig över vissa kyrkomusikers iver i koralfrågan och undrade, om det verkligen redan vore fråga om en revision av nu gällande koralbok, som ännu långt ifrån utnyttjats. I varje fall bör en revision föregås av ingående studier och kontakt med övriga nordiska länders kyrkor, så att dessa skulle kunna närma sig till varandra i st. f. som nu ofta sker, att de avlägsna sig från varandra. Men röster höjdes också för en revision av

koralboken, och man uttryckte djup respekt för "revisionsivrarnas" både kunnighet och religiöst bottnande hängivenhet. Det framhölls emellertid från Collegium Musicum, att från deras håll var det inte fråga om någon revision av koralboken, bara av vissa koraler, genom vilka man hoppades i någon mån kunna skapa mera av glädje i psalmsången och att hela frågan genom det förutnämnda häftet skulle få ett större perspektiv.

En annan angelägen fråga behandlades med anledning av en skrivelse från Harald Göransson och Jan Håkan Åberg. I den framhölls den starka aktivitet, som råder på kyrkans praktiskt liturgiska område, där främst kan nämnas kyrkoarkitekturen, handboksfrågorna, en rad kyrkomusikaliska frågeställningar, den folkliga kyrkosångs- och

körörealsens medel och mål, orgelbyggerifrågor, instrumentalmusiken inom gudstjänstens ram, förrättningsmusiken, vägar för kyrklig nykomposition m. m.

Man önskade en permanent institution för att hålla kontakt med utvecklingen på dessa områden, en liturgisk kommission som ett representativt organ för organisationer för hithörande frågor. Beslutet blev, att förslagsställarna närmast skulle söka kontakt med ledarna för inom KSV redan befintliga sektioner för en hel del av i skrivelsen berörda angelägenheter.

Den sittande styrelsen omvaldes. Den består av: Biskoparna Aulén och Nygren, resp. ordf. o. vice ordf. herrar Grefberg sekr., Karl G. Gustafsson kassör, Aberg bibliotekarie samt Weman och W. Ahlén.

Stockholm den 17 januari 1957.

Gabriel Grefberg
sekr.

Redogörelse från Strängnäs stifts kyrkosångsförbund.

Strängnäs stifts kyrkosångsförbunds ombudsmöte hölls lördagen den 14 april och var förlagt till Vingåker. På söndagen samlades sångare från hela stiftet till kyrkosångshögtid i V. Vingåkers kyrka. Stiftskören, under ledning av 1:e förbundsdirigenten, domkyrkoorganist Rudolf Norrman, framförde en del av de à cappellasånger som sedermera skulle sjungas under rikskyrkosångshögtiden i Visby samt Telemanns "117-Psalm". R. Norrman utförde med Strängnäs domkyrkokör sin "Kantat på Alla Helgons dag" för bl. kör, recitation, orgel, stråkar och församlingssång. Som orgelsolist medverkade musikdirektör Åke Kullnes.

Samling av kyrkokörer inom samma kontrakt till kyrkosångsdagar har gjorts på ett flertal platser. Adventskören i Hallsberg och Kumla kyrkokör har på Långfredagen traditionsenligt utfört Schütz "Jesu sju ord på korset". Långbro firade sitt 35-årsjubileum med en konsert i Karlslunds kyrka och samma kör jämte Örebro Körsällskap ha i en gemensam konsert framträtt med bl. a. Otto Olssons "Te Deum". Dirigent vid dessa tillfällen var kantor Ragnar Thanderz. I Strängnäs har domkyrkokören gjort ett flertal framträdanden och bl. a. utfört R. Norrmans "Musik kring Julevangeliet" och "Kantat på Alla Helgons dag". Många av stiftets körer har vid sina framträdanden utfört Telemanns "117-Psalm", som också framfördes av stiftskören under rikskyrkosångshögtiden i Visby.

Under året har hållits flera körledarträffar under ledning av R. Norrman.

Till förbundet äro anslutna 76 körer med tillsammans 1.392 medlemmar.

Strängnäs i december.

Harry Carlsson
sekr.

Redogörelse från Kyrkosångsförbundet KSV i Växjö stift.

Kretsen har under året anordnat en kyrkosångshögtid i Älmhult i samband med att kyrkosångsförbundet firade sitt 30-årsjubileum. I högtiden deltog bortåt 300 sångare.

Den 27-28 dec. anordnas en kyrkomusikalisk kurs i Växjö för präster och kyrkomusiker under medverkan av musikdirektörerna Eric Ericson och Harald Göransson.

Thore Hübner
sekr.

*Årsrapport från Skara-kretsen av KSV
1956.*

Årsmöte hölls i Skara den 7 mars 1956. Räkenskaperna för år 1955, som balanserade på kr. 19.583: 22 och utvisade en behållning på kr. 15.160: 02, blevo på revisorernas tillstyrkan godkända.

Under året ha hållits *kontraktsdagar* i många kontrakt, då präster och organister samlats till övningar i kyrkomusik och diskuterat gemensamma intressen. *Sånggudstjänster* ha hållits i olika delar av stiftet. Falköping-Skövdekretsen har sjungit i Vilske Kleva, Forsby, Varola, Vistorps och Bergs kyrkor. Skara-Lidköpingskretsen i Otterstad, Södra Ving och Lekåsa, Vänersborgskretsen i Gärdhem, Trollhättan, Gråstorp, Flo och Väne-Åsaka. En gemensam sånggudstjänst har hållits i Varnhems klosterkyrka. — Programmen för de olika körerna ha varit likartade, hymner av Bach, Homilius, Roman, Schütz, Händel, Morén, O. Olsson, Runbäck, Widéen, W. Ahlén m. fl. Vid varje gudstjänst har hållits predikan med altartjänst, i allmänhet Söndagens completorium eller i Fastan Improprierna. Orgelmusik har också utförts och några gånger violinmusik. Sånggudstjänsterna ha alltid samlat mycket folk och ha säkert en stor uppgift i församlingarna. KSV-körerna vilja sjunga förebildligt och därmed främja intresset för god kyrklig musik, icke minst visa körens stora uppgift i gudstjänsten.

Styrelsen har utgjorts av följande: Prosten Sam. Melin, ordf.; kyrkoh. G. Nordquist, v. ordf.; kyrkoh. E. H. Cederbom, sekr. och dirigent; komminister Thore Ekelöf, kassaförvaltare; kantor A. Lundin, komminister B. Fridén och musikdir. Bo Nilsson, dirigenter, kyrkoh. Henning Andersson och fru Anna Fredin, ledamöter. — Att representera Skarakretsen vid KSV:s Cen-

tralkommittés årsmöte i Stockholm har valts den dirigent eller dem som ha tillfälle att närvara.

Gullspång den 1 jan. 1957.

Erik H. Cederbom

*Kyrkosångens vänner i Lunds
stift har under 1956 haft två
styrelse- och två allmänna sam-
manträden.*

Vid vårmötet talade biskop em. Gustaf Aulén om våra nuvarande liturgiska böcker och deras tillkomst och vid höstmötet gav domkyrkokapellmästare Josef Hedar en intressant redogörelse för ordet och tonen, ett tvärsnitt genom hela musikhistorien, och illustrerade framställningen med väl valda exempel, dels på ordet som det allenahärskande, dels tonerna som det främsta samt huru ex. Heinrich Schütz kongenialt låter ord och ton följas åt.

Samarbetet emellan kyrkomusikerföreningen och kyrkliga bildningsförbundet har ytterligare intensifierats. Sin största insats under året har KSV säkerligen gjort genom att återupptaga koralveckoidén. Icke mindre än 80-talet deltagare samlades å stiftsgården i Båstad den 13–18 augusti för att i föredrag, gudstjänster och musikandakter samt praktiska övningar tränga djupare in i den sacrala musikens rika värld. I samband med denna koralvecka hade KSV inviterat nordens koralakkunnige — professorerna C. A. Moberg, Upsala, J. P. Larsen, Köpenhamn, docent I. Bengtsson, Stockholm, dr phil. H. Glahn, Köpenhamn, pastor H. Buvarp och organist R. Karlsen, Oslo, organist H. Andersen, Helsingfors samt musikdir. H. Göransson, Lidingö — att vidarearbeta på en gemensam nordisk koralbok. Ytterligare medverkande voro biskop em. G. Aulén,

teol. dr A. Adell, kyrkoh. O. Nivenius, stiftsadj. T. Rydén och S. Rosengren, mag.art. Finn Viderø samt musikdir. L. Edlund, C. E. Rosenquist (kursledare), A. Runbäck samt N. G. Zettergren.

I övrigt har KSV ekonomiskt understött av sina styrelsemedlemmar anordnat kontraktssammankomster på skilda ställen i stiftet.

Malmö i dec. 1956.

Nils Gust. Zettergren
sekreterare

KSV i Stockholms stift under år 1956.

Spånga och Bromma medeltidskyrkor var målet för kretsens utfärd den 17 april. Båda har ju nyligen restaurerats och framstår nu i ett synnerligen förnämligt skick.

Komminister Ragnar Stenberg stod för den konsthistoriska orienteringen, Bromma ungdomskör framträdde med ett par nummer, och vår ordförande, musikdirektör Waldemar Ahlén, skötte orgeln i samband med aftonbönen i Bromma kyrka. Dagen avslutades med supé på det trivsamma Vällingehus i Vällingby.

Den 16 oktober avhölls årsmötet i samband med visning av Kungsholms nyrestaurerade kyrka. Huvudintrycket av den gamla helgedomen var positivt — särskilt de underbart vackra fönstren och "lillkyrkan" i norra korsarmen må här noteras — men mest överraskade den om- och tillbyggda orgeln. Här har orgelbyggare Hammarberg verkligen åstadkommit något mycket förnämligt. Vi beundrade den sköna klangen i instrumentet, som sköttes dels av kyrkans organist, musikdirektör Natanael Olofs-

son, dels av domkyrkoorganisten, musikdirektör Gotthard Arnér.

Efter visningen av kyrkan blev det årsmöte i Kungsholms församlingssal. Ordföranden höll minnestal över David Wikander, som i många år tillhört styrelsen och över huvud varit en av kretsens stöttepelare. Waldemar Ahlén berörde både Wikanders enkla, rättframma personlighet och hans insats i den svenska kyrkomusiken. Hans koral 575 i vår psalmbok omramade minnestalet. Gotthard Arnér invaldes i styrelsen efter Wikander. För övrigt skedde inga förändringar i presidiet.

Vid detta tillfälle diskuterades de åtgärder, som borde vidtagas för att intressera folk att komma med i kretsens arbete.

Med anledning av det förslag till alternativt aftonsångsritual, som utarbetats av kyrkoherde Evert Palmer i Jakob hölls i nämnda kyrka den 28 november en psalmvesper, vid vilken kyrkoherde Palmer, komminister Torbjörn Wikmark och musikdirektör Eric Ericson med S:t Jakobs kyrkokör och gosskör medverkade.

Efter gudstjänsten var ett diskussionsmöte anordnat i kyrksalen, Jakobs-gatan 2. Musikdirektör David Ahlén inledde med ett anförande, som nu är tryckt i "Kyrkosångsförbundet" nr. 12 1956. Efter detta anförande följde, knappast diskussion, men mera samtalsbetonad överläggning om de frågor, som David Ahlén genom sina ord väckt.

Under året har kretsen omfattat 102 medlemmar.

Stockholm den 31 december 1956.

Karl Erik Fridblom
sekreterare



Laurentius Petri Sällskapet

A r s m ö t e med Laurentius Petri Sällskapet i Ransäter den 3 aug. 1956.

Årsmötet öppnades med antifonen Veni Sancte Spiritus jämte versikel och kollekt. Ordf. hälsade de närvarande välkomna med en erinran om sällskapets 15-åriga vetenskapliga och praktiska verksamhet.

Till ledare av dagens förhandlingar utsågs kyrkoherde Arthur Adell och till protokollförare musikdir. G. Zethelius.

Sekreteraren föredrog årsberättelsen, som godkänd lades till handlingarna.

Revisor Einar Mattsson föredrog revisionsberättelsen, och revisorernas förslag om ansvarsfrihet för kassaförvaltningen 1955 godkändes av årsmötet.

Årsavgiften fastställdes till oförändrat 15 kr.

Av den dittillsvarande styrelsen omvaldes kyrkoherde Arthur Adell, musikdir. Gudrun Zethelius, kanslirådet Sture Idar och domkyrkoorganist Gotthard Arnér. I stället för kontraktsprosten G. A. Danell, som undanbett sig återval, invaldes kyrkoadjunkt Karl Erik Wallin. Till adjungerade ledamöter omvaldes fru Karin Peters, direktor Pehr Edwall och disponent Sven Håkan Ohlsson, samt nyvaldes kontraktsprosten G. A. Danell.

Till suppleanter omvaldes kyrkoh. Evert Palmer, kyrkoadj. Lars Lindhagen och musikedirektörerna Inga Johnsson, Rut Ericsson och Harald Göransson.

Till revisorer omvaldes revisor Einar Mattsson och fröken Stina Källqvist och till revisorssuppleanter kommin. Olof Agrell och kyrkoh. Sven Björck.

Ang. tid och plats för nästa årsmöte hänsköts till styrelsen att besluta.

Avslutningsvis lade ordf. medlemsvärningen de närvarande varmt om hjärtat och uttalade ett tack till styrelsen, konventskassören, de medverkande samt deltagarna. Till sist framförde kyrkoh. Evert Palmer samtligas tack till ordf.

Gudrun Zethelius

A r s b e r ä t t e l s e över Laurentius Petri Sällskapets verksamhet, avgiven vid årsmötet i Ransäter den 3 aug. 1956.

Laurentius Petri Sällskapets styrelse har under arbetsåret utgjorts av kyrkoherden, teol. dr Arthur Adell, ordförande, kontraktsprosten, teol. dr Gustaf Adolf Danell, vice ordf., musikedirektör.

teol. kand. Gudrun Zethelius, sekr., kanslirådet Sture Idar, kassaförvaltare, samt domkyrkoorganist Gotthard Arnér. Adjungerade ledamöter: fru Karin Peters, direktor Pehr Edwall och disponent Sven Håkan Ohlsson.

Styrelsen har under arbetsåret sammanträtt den 13 febr. 1956 i Stockholm och därutöver rådgjort per korrespondens.

Sällskapets medlemstal uppgick den 1 jan. 1956 till 230.

Sällskapets organ, Svenskt Gudstjänstliv, har utsänts samtidigt med årsurkunden, Israel Olavi Leimontinus Koralbok 1675.

Sällskapet har under året anordnat ett studiekonvent i Ransäter den 31 juli–5 aug. under medverkan av bl. a. ordföranden, kyrkoherdarna Palmer; Stake och Redin, Pfarrer Fr. Hofmann, rektor I. Sahlin, doktor Margit Sahlin, kantor W. Mudde och musikdirektörerna Rut Ericsson, Birger Eriksson, Rune Wählberg, C. E. Rosenquist och Gudrun Zethelius. I anslutning till studiekonventet har hållits sammanträde med Arbetsutskottet för kyrkomusikalisk kontakt mellan de lutherska kyrkorna.

Ransäter den 3 aug. 1956.

Gudrun Zethelius
sekr.

Reflexioner efter sommarkonventet i Ransäter.

Tidegårdsarbetet seglar uppenbarligen i medvind just nu. Intresset för ett ordnat andaktsliv av gemenskapskaraktär, där varje deltagare är aktiv, är i tydligt stigande. Säkert bottnar detta åtminstone delvis i en viss rådlöshet inför de andaktsformer som de närmast föregående generationerna har känt som sina. Husandakten förekommer

bara sporadiskt och kan knappast återupplivas i den form som det gammal-lutherska kyrkolivet gav den. De metodistiskt-individualistiska andaktsformer som skapades genom pietistisk och annan väckelsefromhet har länge nog ingått i det allmänna medvetandet i religiösa kretsar, men de förlorar sitt grepp i samma mån som deras nödvändiga korrelat, den spiritualistiska upplevelsefromheten, förflyktigas. Vi lever faktiskt i en situation, där tillhandahållandet av ändamålsenliga andaktsformer är en förutsättning för framgång i kyrkans gärning. I detta sammanhang får vi nog ställa in arbetet för tidegården i dagens kyrkoliv.

Erfarenheten ger redan nu vid handen, att arbetet för tidegårdens återupplivande möts med större förtroende än tidigare. Detta gäller också i fråga om Finlands starkt väckelsepräglade kyrkoliv, alldeles särskilt om den svenska delen därav. För den som skriver dessa rader låg det ett mycket konkret behov bakom resan till fjolårets sommarkonvent i Ransäter. Jag känner nämligen inte till någon bättre möjlighet att få uppleva svensk tidegård i funktion än Laurentius Petri Sällskapets årliga sammankomster. Förväntningarna uppfylldes till alla delar. Jag reste hem med många lärdomar att omsätta i det anspråkslösa, men i alla fall regelbundna gudstjänstliv i tidebörens form som sedan några år bedrivs i Abo domkyrka inom stadens svenska församling.

Konventet kunde, som jag hade väntat mig, visa fram en välövad stamtrupp, som garanterade att gudstjänsterna tekniskt blev genomgående lyckade. Tydligt har Sällskapet nått det stadium, där det är möjligt att inskränka de gemensamma övningarna av tidebörens sång till ett minimum. Därigenom kan tid frigöras för annat program inom ramen för Sällskapets

syftemål. Här kommer givetvis upp-lysande föredrag ur gudstjänstmusikens problemkrets främst i fråga; vad deltagarna i Ransäterkonventet fick veta genom dr Adells föredrag om den gregorianska melodien i svensk tradition och genom presentationen och övningen av koraler ur Leimontinus' korallbok måste skattas mycket högt. Det lilla meningsutbytet i anslutning till kyrkoherde Evert Palmers föredrag "Aktuella gudstjänstliga frågor" pekar mot intresse för diskussion; kanske kunde man välja en betydelsefull och aktuell fråga per konvent och anslå tillräckligt med tid både för inledningsanföranden och samtal. När man nu har denna utomordentliga bas för gemenskapen, som det rika gemensamma gudstjänstlivet vid konventen utgör — i tidebönen och kring nattvardsbordet är hela skaran verkligen ett hjärta och en själ — behöver man inte vara rädd för att ge rum åt frågor där man tänker olika. I Ransäter hade måhända dr Vilmos Vajtas föredrag om arvet från Luther kunnat utnyttjas för ett tankeutbyte kring de stora frågorna om ekumenik, beaktelse och liturgi.

Den förpliktande ställning som Sveriges kyrka för närvarande har internationellt och ekumeniskt sett underströks vid konventet genom närvaron av långväga gäster. Det i Amsterdam 1955 tillsatta arbetsutskottet för internationellt samarbete inom luthersk kyrkomusik höll nämligen sitt sammanträde under konventstiden och nådde där fram till ett förslag om en "Evangelisk-luthersk världskonferens för kyrkomusik", som diskuterades med konventsdeltagare från de olika nordiska länderna. Konferensen synes komma att konstitueras vid en stort anlagd sammankomst i ett nordiskt land 1958. Arbetsutskottets förslag till en preliminär formulering av målsättningen för det planerade samarbetet blev föremål

för en i vissa stycken kritisk diskussion, som i sin mån visar vikten av gemensamma överläggningar kring gudstjänstlivets principiella problem. Ett samarbete på detta område inom evangeliskt kyrkoliv är i detta nu angeläget, eftersom det liturgiska arbetet t. ex. inom tysk lutherdom är mycket livligt och det är av vikt att undvika alltför disparata utvecklingsriktningar. Den nordiska liturgiska sakkunskapen bör ställas till förfogande i samkyrklighetens intresse. Den amerikanska lutherdomen präglas av en viss liturgisk rådlöshet och vilja att lära, och de små minoritetskyrkorna i Europa känner starkt behov av stöd. Allt detta kommer klart till synes i de förarbeten som har gjorts för det planerade samarbetet, vilket vid konventet presenterades av arbetsutskottets ordförande, pastor Friedrich Hofmann.

Med glädje fäste jag mig vid den omsorg som vid konventet lades ned på gudstjänsternas musikaliska inramning. Här presenterades både klassisk och modern orgellitteratur med utsökt smak och skicklighet av en rad kyrkomusiker, som genom sina insatser visade organistkårens höga nivå. Till de svenska musikerna sällade sig här kantor Willem Mudde från Utrecht, medlem av det nyssnämnda arbetsutskottet och den drivande kyrkomusikaliska kraften inom den lilla lutherska kyrkan i Holland.

Sommarkonventet i Ransäter kom sålunda att visa fram goda frukter av det pågående arbetet för gudstjänstlivets förkovran, men det pekade också framåt mot vidgade uppgifter och ökat ansvar.

Ett glädjande beslut vid Laurentius Petri Sällskapets årsmöte i samband med konventet ger mig anledning att sluta med ett varmt välkommen till Finland. Sällskapets sommarkonvent 1957 hålls nämligen på Lärkkulla-stif-

telsens folkakademi och stiftsgård i Karis, beläget i västra Nyland mitt emellan Åbo och Helsingfors. Kanske skall konventet där återfinna något av den varma hemkänsla som var så påtaglig i Geijerskolan i Ransäter. För det stigande intresse, som nu är uppenbart i Finland inför gudstjänstlivet, kommer detta konvent att ha en stor betydelse.

Helge Nyman

Laurentius Petri Sällskapets styrelse sammanträdde i Stockholm den 8 januari 1957, varvid styrelsen konstituerade sig sålunda: till ordf. omvaldes kyrkoherde Adell, Söderköping och till ny v. ordf. efter kontraktsprosten G. A. Danell, som avgått, valdes kyrkoadjunkt Karl Erik Wallin, Karlshamn, till sekreterare utsågs ånyo musikedirektör, teol. kand. Gudrun Zethelius, Burträsk. I stället för kanslirådet S. Idar, som av sagt sig uppdraget som kassaförvaltare, utsågs fil. mag. Vivi Andersson, Burträsk.

Anmäldes gåvor till sällskapet från olika håll. Arbetet med planläggande av Laurentius Petris samlade skrifter uppdrogs åt en redaktionskommitté med professor Åke Andrén och direktör Pehr Edwall, båda Uppsala, som ledamöter.

Kyrkoadjunkt Wallin framlade planerna på registret till Breviarium linco-pense. Första delen därav utkommer innevarande år som årsurkund.

Förnyad framställning om anslag ur Humanistiska fonden skulle göras för utgivande av Graduale arosiense.

Sommarens konvent förlägges till Lärkkulla i Finland 30 juli—5 augusti. Deltagaravgiften 25:— kr skulle deltagarna anmodas inbetala samtidigt med anmälan till den nya kassören.

Som medverkande påräknas ledande kyrkomän i Finland och finländska och svenska organister. En studiekurs i gregorisk planeras under hösten. För sällskapets praktiska arbete skulle bidrag av lotterimedel sökas.

Ordf.

Meddelanden

Missale för Nidaros stift tryckt i Köpenhamn av Paul Reff år 1519 skall utgivas i faksimiletryck. Den är 608 foliosidor och den första tryckta boken avsedd för Norge. En efterskrift till arbetet göres av prof. Dr Didrik Arup Seip.

Nytrycket utgives av Halvorsen & Børsums A-S. Postbox 1342, Oslo, Vika. Priset är 575 norska kronor, av vilka 200 kr. insändas samtidigt med anmälan.

1536 års svenska översättning av Psaltaren utgives i faksimiletryck av Svenska Fornskriftsällskapet. Denna den första svenska översättningen av psaltaren är, givetvis, av det allra

största intresse för en rätt uppfattning om tidegården under reformationstiden i Sverige. Priset är 25 kr.

Rubrikreformen av den 23 mars 1955 inom den romersk-katolska kyrkan genom ritkongregationens dekret *De rubricis ad simpliciolem formam redigendis*, utgör ett första steg mot den planerade liturgireformen i fråga om breviarium och mässa. Reformen avser att frilägga Herrens år som hotat att skymmas av helgonåret. Sålunda har bl. a. helgonoktaverna avskaffats, advent- och fastsöndagarna stärkts gent emot infallande helgonfester. En rad tillsatser i tidebönerna ha uteslutits, *Preces*-avdelningen för söndagarna har uteslutits.

UNIV. BIBLIOTEKET
12 JULI 1957
LUND

3:e

och sista delen nu utkommen

NORDISK TEOLOGISK UPPSLAGSBOK

"När första bandet utkom, kunde en enhällig kritik konstatera, att vår teologiska litteratur berikats med ett verk av högsta klass... Det utomordentligt goda intrycket av detta uppslagsverk förstärkes ytterligare vid genomläsandet av det nyligen utkomna andra bandet... Man har undvikit att sprida ut stoffet i ett stort antal småartiklar och i stället samlat det till större artiklar, till vilka läsaren ledes genom talrika hänvisningsord. Principen har visat sig vara i allo lycklig. Det kunde vara frestande att försöka nämna ett urval av de viktigaste och intressantaste artiklarna, men medvetandet om att orätt i så fall kommer att ske mot så oändligt många andra, avhåller en recensent därifrån. Här skall endast ges uttryck för den tacksamhet, som den teologiskt intresserade allmänheten i hela Norden har anledning att känna inför detta förnämliga verk."

Överbibliotekarie teol. dr Krister Gierow i Sydsvenska Dagbladet

Helt klotbd I-II 73 kr pr bd, III 74 kr

Halfr. bd I-II 83 kr pr bd, III 84 kr

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG LUND

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V

Tel. 291260

Ny bibeledition

Bibel med register

över bibliska namn, ord och uttryck

Gleerups förlag har under de senare åren nedlagt mycket arbete för att åstadkomma en ny studiebibelupplaga, värdig i utstyrelse, praktisk i format, hållbar vid flitig användning samt dessutom för att underlätta sökandet efter ett visst bibelord försedd med register. Den nya bibeln föreligger färdig sedan några år.

Den utmärker sig bl. a. genom:

- Vacker och värdig typografi av bokkonstnären *Harry Kumlien*
- Ny, tydlig, lättläst stil
- Format något större än Gleerups bibel nr 2, varigenom bokens tjocklek kunnat avsevärt minskas
- Kraftig och hållbar inbindning
- Ordförklaringar och sakupplysningar, svenska kyrkans predikotexter, kartor till bibliska historien, m. m.
- Luthers företal till Gamla och Nya testamentet, Psaltaren och Pauli brev till romarna
- Nytt, värdefullt *register över bibliska namn, ord och uttryck*, utarbetat av docenten, teol. och fil. d:r *Gösta Rignell*.

Bibeln nr 3

(helt ny utgåva med register)

Beställ-
nings-
beteckn.

Sidans format 135×195 mm. Tryckyta 115×177 mm.

- A. Styvt svart, rött *eller* blått klotband, pressning, sprängt snitt.
- B. Styvt svart klotband, pressning, rött snitt.
- C. Mjukt svart klotband, rött snitt *eller* mjukt rött *eller* blått klotband, vitt snitt.
- D. Mjukt svart klotband, skimmersnitt.
- E. Mjukt svart skinnband, skimmersnitt.
- H. Mjukt rött chagrinband, skimmersnitt.

Prislista sändes gratis på begäran.

CWK GLEERUP, LUND